

331.88

567

Кад. no.

چەر * جۇزىنىڭ جالشلارى، بىرىكمىگەر!

خ. پ. باعداندى.

ۋېي سالىۋىشلار

وداعىنىڭ تارقىدىنان .

اۋدارمۇشى : غابىيىدەن .

باستىرىۋىشى:

قازاقىستان مەدەنىيەت بايلىقى مەن
كەسىپىشلەر وداعىنىڭ كەڭەسى.

Богданов Я. П.

Үи салушылар
қарағанын тарихынан.

331-88

B-171

331.88 : 60

ى . پ . باعداندى .

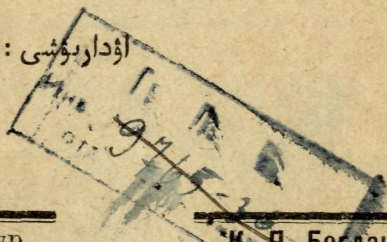
Б 67

ۋې سالىۋىشلار

وداعىنىڭ تارىقىدىن .

اۋداربۇشى : غابىدىن .

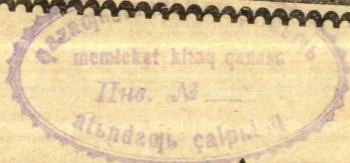
k. p. bahydanyp.
ui sailyvcyla adahy-
nyц toryiqynan
aydarhan habuden.

К. П. Богданов.
Заметки из истории
союза строителей.
пер. Габиден

Издание: Казгиза и Казсовпрофа.

Отпечатано в Типографии
Казгосиздата
Кзыл-Орда. Главл. № 1238
Тир. 3000. зак. № 1235

ۋە كەسىپىنىڭ شەخىۋى مەن ۋى سالۋىشلار دىڭ ۋىسىۋى .

ۋى سالۋىشى جۇمىسكەرلەرنىڭ ۋىمىداسقان تارىقى جالپى جۇمىسكەرلەردىڭ بوستانلىق كۈرەسى مەن بەرىك بايلانىستى. بىرەسەيدە جۇمىسكەرلەر تابى تۋۋىسى مەن قابات ۋى سالۋىشى جۇمىسكەرلەردە ۋىمىدا سىب. تۇرمىستار بىن جونىۋەگە ۋىى ەنە باستادى. ۋىىراق ۋىل كەزدە بوستانلىققا ۋىتىلغان كىمىدى دە بولسا، پاتسا ۋىكىمەتى ۋىن بىن شىعارماي باسىب وتىردى.

1760 - جىلدار دا پاتسا بىيىلەپ تۇرغان بۇكىل بىرەسەيدە 200 پابىرىك - زاۋىت بارەدى. ۋىدا جۇمىس قىلاتۇن 7839 جۇمىسكەرلەر بولدى. 1860 - جىلداردا (جۇز جىلدىن كەيىن) 14135 پابىرىك - زاۋىت، ۋىدا جۇمىس قىلاتۇن 539,468 جۇمىسكەرلەر بولدى. پابىرىك - زاۋىتتار بىيىلگى بايلار (پومەششىكتەر) نە مەملەكەت قولمىدا ەدى. جۇمىسكەرلەردىڭ كوپى بايلار - دىڭ، اق سۋىەكتەردىڭ قۇلدىغىدا جۇرگەن نە قۇلدىقتان

بوسانىب «ەركىنشە» جۇرگەن كىرىستىياندار ەدى .
ئوز ەركى مەن جالدا نەن جۇمىسكەرلەردە بولمى جۇردى .
ونەرلى كەسىپ ورنىدارىنىڭ وسە باستاغانى اسرەسە
1861-جىلى «كىرىستىياندار ازاتىمى» دەگەن جارىيالا-
نىب «ەركىن» ەگبەك بازارعا تۇسكەننەن كەيىن بولدى .
وسى كەزدەن سوڭ ەرسەيدە كاپىتال داۋىرى ۇدەي
باستادى . ەرسەيدىڭ وڭ تۇستىك جاعىندا قالالار
سالنىپ، كەسىپ ورنىدارىنىڭ كوبەيىۋى كاپىتال
داۋىرىنىڭ وسكەندىگىن كورسەتەدى . ەبىر قاتار
مەتال زاۋىتتارنىڭ شىعا باستاغانى، كومىر قازاتۇن
كەسىپتەرنىڭ كوبەيە ياستاغانى، كەسىپ ورنىدارىن
كوبەيتىمى ۇي سالنۇشى جۇمىسكەرلەردىڭ وسۇنە
ۇلكەن سەبەبشى بولدى .

سونى مەن 1837- جىلى 39,029 پاپىرىك-زاۋىت
جۇرە باستادى . جۇمىسكەرى 2,098,262 بولدى . بۇل
پاپىرىك-زاۋىتتاردىڭ كوبى قالادا بولغاندىقتان قانداي
وسكەندىگى بايقالمىپ وتىرىلمى مىڭداغان جۇمىسكەر-
لەر پاپىرىك-زاۋىت سالنۇ جۇمىسنا قاتنىاستى . كوشەدە
دۇمىس بزدىب شۇبىرەن كىرىستىياندار وتەكوب بولدى .

ئۇي سالنۇشى جۇمىسكەرلەرنىڭ كەزبە كەسىپكە (1)
دۇۋشار بولمۇى وسىنان باستالدى. لىنىن جولداسنىڭ
«برەسەيدە كاپىتال داۋىرىنىڭ ءورشىمۇى» دەگەن
كىتابىندا ئۇي سالنۇشى جۇمىسكەرلەردىڭ قايدان پايدا
بولغانىن، ولاردا تاب تارتىسىنىڭ ۇلعايتۇىن جانا جالىپى
جۇمىسكەرلەر قوزعالىسىنىڭ تارىقىنىدا قانداي ورىن
الاتۇىن ايتا كەلىپ بىلاي دەيدى :

«كىرىستىياندار ازاتىمى» جارىيالاىغاننان كەيىن
برەسەيدە پابىرىكتەر كوبەيمۇى، قالالار، تەمىر جولدار
سالىنمۇى دەم ساين ۇدەي باستادى (2) « دەپ بۇل
تۇۋرالى نەشە سىپىرلار مەن دالەلەب، ونەرلى كەسىب
ورىندارىنىڭ وسكەندىگىن كورسەتەدى. ونەرلى كەسىب
ورىندارىنىڭ وسكەندىگىن ايتا كەلىپ ول وسكەندىڭ
ۇۋاق كەسىبتەردىڭ اياسىن تارىمىتادى دەيدى.

نەگە دەسەڭىز: «كاپىتالىزىم داۋىرى وسكەن
ساين ونەرلى كەسىب ورىندارىن بىرقالىبتا ۇستاۋدىڭ
مۇمكىندىگى جوق. ساۋدانى ۇلعايتىۋ، قالا، پابىرىك،

(1) «كەزبە كەسىب» دەپ ونەمى بولمايتۇن وقتا - تەكتە
بولىپ قالاتۇن كەسىبى ايتادى. «كەزبە جۇمىسكەر دەپ كەدىپ
جۇرىپ جۇمىس سىستەۋىشلەردى ايتادى. ع.

(2) لەنىنىڭ XI تومىندا، «قۇلدىق داۋىرى جوعالغانىنا
ەلشۇ جىل» دەگەن ماقالانى وقى. 220-بەت.

تەمىرچول سالنۇدۇڭ كەرەكتىكى تۇۋادى. بۇرىنقى
تۇرمەن جامالغان ەسكى داۋىردىڭ سايماندارى ۋە سىب
كەلە جانقان كاپىتالىزىمنىڭ كەرگىن قاناعاتاندىرا
المايدى. سوندىقتان ولاردى وزگەرتىپ، جاڭا تۇردا
جاڭا كەرەككە بلايقتاب قۇرال شىعارىۋعا تۇۋرە
كەلەدى.» ۋە سىنداي ۇۋاقتتا جەر-جەردەگى ۇۋاق كە-
سىبىشلەر كەزىپە جۇمىسكەرلەر بولمىپ شىعادى. ولاردى
پودىرەتشىكتەر جالداپ، جاڭداۋشى مەن جالداۋشىنىڭ
اراسىندا بلەيى وزگەرىستەر بولا وتىرىپ اقمىرى كاپىتال-
بىزىمنىڭ وزىنە اينالادى. (پودىرەتشىكتەر 1) دەيدى.
لەنەن جولدىاس ۇيى سالنۇشى جۇمىسكەرلەرگە
لىملاي دەپ باعا بەرەدى: «ۇيى سالنۇشى جۇمىسكەرلەر
دەگەندىمىز ونەرلى كەسىپ ۋەرىندا رىندا غىداي پىرولە-
تارىيات بولمىپ شىعانۇندار. ولاردىڭ جەرمەن پايدالانىۋى
قازىردە نىشار، ونىڭ ۇستىنە كۇن ساناب نىشارلىعى
ۋە سىب كەلەدى. ۇيى سالنۇشى جۇمىسكەرلەر ۋەرىمان،
تووعاي جۇمىسكەرلەر نەن الدە قايدا پابىرىك - زاۋىت
جۇمىسكەرلەر نەنە تاپاۋ تۇر» (2) دەيدى. ۇ بىراق

- (1) لەنەننىڭ «بىرەسەيدە» كاپىتال عداۋىرىنىڭ دامىۋى
دەگەن كىتابىنىڭ 431 بەتىن وقى.
(2) لەنەننىڭ «بىرەسەيدە» كاپىتال عداۋىرىنىڭ دامىۋى،
دەگەن كىتابىنىڭ 433 بەتىن وقى.

ۋىداي تايۋ تۇرغانى مەن ئىس جۇزىنىدە جاقىنداسىڭۇ
ئۇشىن ۋىزىلى كەسىپتىڭ ۇلكەيمۇى، ئتۇرلى ادس
امالدار (تەقنىكە) بىر تىنەپ باستان اتقارمۇمەن بولماق .

ئۇي سالىۋ شىلار دىڭ 1905 - جىلى توڭكەرسكە دەيىنگى ئومىرى .

ئۇي سالىۋشى جۇمىسكەر لەرىنىڭ تۇرمىسى ۋتە
ناشار بولاتۇن . ۋلارغا ۇيىمىداسىپ، باس قوسىۋعا
مۇمكىندىكتە بولماي، ەزىلىۋدىڭ ۇلكەننەدە ۋلار كەز
دەستى . ائىرى ەزىۋدىڭ زاردابىنا شىداي الماي پودد -
رەتشىكتەرنە قارسى كۇرمىس اشتى .

1875 - جىلى ماي ايىنىڭ شىنىدە ۋرىنپور ئەمىر
جولمىن سالىۋشى جۇمىسكەرلەردە ۇلكەن ئىس تاستاۋ
Забастовка بولسپ ئوتتى . ۋنىڭ سەبەبى: پودىرەت -
شىكتەر جۇمىسكەرلەردىڭ بىر جازىنا 120 - 95 - 77
سومنان اقى جازا بۇلاردان باسقا جول شىعىندارىن
تولەۋگە ۇۋادەلەسىپ جالدايدى . سوندا جۇمىسكەرلەر -
دىڭ جەر قازىۋشىلارى مەن قارا جۇمىستاعىلارنىڭ ايى
20 سوم، 15 سوم 80 تىين، 11 سوم 60 تىيننان ايى
الادى . بۇل اقمىلارنى سول جەر دىڭ بازار نارقى مەن

20 سوم الانۇن جۇمىسكەرگە 35 بۇت 28 قاداق، 11
سوم 80 تىيىن الانۇن جۇمىسكەرگە 28 بۇت 8 قاداق،
11 سوم 60 تىيىن الانۇن جۇمىسكەرگە 20 بۇت 28
قاداق قارا بېيدايدىڭ ۇنى كەلەدى. بىراق جۇمىسكەرلەر
جۇمىس قىلاتۇن جەرگە كەلگەندە بۇل باعا بولماي
قالدى. جازبويىنا بەرىلەتۇن اقى 70 سومنان بەلگىلەنىپ
تاماق، جول شىعتىن جۇمىسكەرلەردىڭ ۇز مويىنىنا اۋدى.
بۇعان بىرزا بولماي 800 جۇمىسكەر جۇمىس تاستادى.
ارتىنان ئىيول ايىنىڭ 8 چاڭاسىندا اسكەر شىعبى
«بۇزاقىلاردى» تىيىدى؛ اۋىر جازالانىرادى. ئىشتەرىنىدە
كوزگە كورىنىپ قورعاۋشى بولغان 11 ادامىن ارقانگىل
گۇبىرنەسىنە جەر اۋداردى.

بۇرىنقىنىڭ پابىرىك - زاۋىتتار جايىندا شىعارغان
زاڭدارى ۇي سالماۋشى جۇمىسكەرلەرىنە جۇرمەدى دەپ
ويلاماۋ كەرەك. ۇي سالماۋشىلارعا ول زاڭ قاتىسبايتۇن
بولسادا، جۇمىس يىلەرى عوز پايداسىن ساقتاب قالغۇدى
چاقسى بىلىدى. ولار ۇشىن ادەبىي ارنالىب شىقتان:
«جۇمىستى پودىرەتكە بەرىۋ، پودىرەت جۇمىسىن ئىستەتتۇ»
دەگەن زاڭ بولاتۇن. كويىنەسە ۇرى جۇمىستاردىڭ
تۇسىندا بىر پودىرەتشىك الا سالمىب ەكىنىشى پودىرەت -
شىككە بەرىۋ، ول تاغى بىرەۋگە بەرىۋ سىياقتىلارزاڭدى

چول بولمىپ العان. جۇمىسكەرلەر جۇمىستى تۇرتىنىشى
قولدان الاتۇن بۇنداي تارتىمىنىڭ تۇسىنىدا جۇمىسكەرلەردى
يىنسابتان شىققان ارسىزدىق بەن جالداپ جۇردى. قىيى -
سىنىسىز جەردەن شىتىراپ تولەتىۋ، تىمىتى جۇمىسكەر -
لەردىڭ سەبىمىن بەرەدەدە الداب، جەب قويىۋ دە گەندەر گە
دەيمىن بولمىپ جۇردى.

ئۇي سالماۋشى جۇمىسكەرلەر قاي جەردە بولسا دا
وتە ناشار تۇرمىستان قۇتىلغانى بولمايدى، بارىنىڭ دە
كورگەن كۇنى بىردەي بولدى. 1899 - 1900 نىشى
جىلدا دا كىرىپىش زاۋىتىنىدا جۇمىسكەرلەر اسىرەسە
ماسكەۋ گۇبىرنەسىنىدە گى جۇمىسكەرلەردە جۇمىس تاس -
تاۋى كۆب بولدى. بۇل قارساڭدا كىرىپىش ونەر كەسىپى
ئوسىب، ئۇي، پابىرىك - زاۋىت سالماۋدىڭ كەرەكتىگى
تۇۋعان كەزى دەى. ماسكەۋدە ئۇي سالماۋ جۇمىسىنىڭ
قىزىۋ تۇردە جۇرگەندىگى مەن قاتار ۇش جەردە ۇش
تاراۋ تەمىر چول سالماۋ جۇمىسىنىڭ قوسىلغاندىنەن
(پۇۋلەتسايا، بىرانىسكانا جانا ۇۋىنىداۋىسكاي) كىرىپىش
ئاسى بۇرىن بولماغان نازىققا جەتتى. 1899 - جىلى ماسكەۋ
گۇبىرنەسىنىدە بىر جازدىڭ وزىنىدە 4000-5000 جۇمىسكەر
كەرەك قىلاتۇن ئىرى زاۋىتىنىڭ 50-سى اشىلدى. بۇدان

باسقا كىشكەنتاي زاۋىتتاردا از بولغان جوق. مەنەكى،
وسىندا پايىدالى ۋاقتتاردا كىرىش زاۋىت يەلەرى
پايدانى كۈرەب جاتىب، جۇمىسكەرلەرگە تەيىنەب اقى
تولەب تۇردى. بۇنىڭ اقىرى 1899- جىلى ياكونشيكوب
دەگەننىڭ ۈلكەن زاۋىتىدا (ماسكەۋدەن بەس شاقىرىم
شەرەۋىشكە پاسولكەسىنىڭ جانىندا) جۇمىسكەرلەرگە
جۇمىس تاستاتىب جال اقىسىن كوبەيتىۋدى تالاب قىلدى؛
زاۋىت يەسى اقى قوسىۋعا كۈنبەدى. زاۋىتنىڭ جۇمىسى
توقتالدى. جۇمىسكەرلەر «اقمىزدى كوبەيت» دەپ قانا يىب
وتىرىب الدى. زاۋىت يەسى قايتىسەدە كوبەيتىۋىنىن
بىلىدىردى. سۈنى مەن جۇمىسكەرلەر ول زاۋىتتان بىر
جولاتا كەتتى.

جۇمىسكەرلەردىڭ ياكونشيكوب زاۋىتىدا بۇل
جۇمىس تاستاۋى باسقارغا مۇرىندىق بولدى. سۈنىڭ
ارتىنان شەلناكوب دەگەننىڭ زاۋىتىدا مىڭنان اسا
جۇمىسكەرلەردىڭ جۇمىس تاستاۋى باستالدى. ونىڭ ارتىنان
بارلىق كىرىش زاۋىتتارىندا جۇمىسكەرلەر جۇمىستان
باس تارتتى سودان كىيىن جۇمىسكەرلەر بىر زاۋىتتان
كىشى زاۋىتقا بارىب ارالاب جۇرگەننەن باسقا جۇمىس
قىلغان جوق. ەكى جۇما بويى بىر زاۋىت بىتكەننىڭ

بۇبارى جۇرمەي قاراب تۇردى. اقمىرىندا زاۋىت نىيەلەرى
ئىدىلىپ، جۇمىسكەرلەر جەڭىپ شىقتى. بۇل كۇرەستەن
كەيىن بۇرىن بايى نە دەسە «قۇب» دەپ تۇراتۇن جۇمىس-
كەرلەرگە وزدەرىنىڭ قۇقىقىن، كەرەگىن بايدىك الدىنا
قويىپ، تابان تىرەپ قارسى تۇراتۇن قاچىر ءىبتتى.
ءىمىراق كەنىبىشىلەردىڭ بۇل جەڭىۋىنىڭ اقمىرى ءجاي
كەتپەدى. زاۋىت نىيەلەرى قايتىسەدە سەسەن الدۇدىك
امالدىن تابتى: ءبىر جىلدىن كەيىن (1900 - جىلى) زاۋىت
بايلارى بولىپ باس قوسىپ: 1- «جۇمىسكەرلەرگە كۇنى
بۇرىن اقشا بەرىلمەسەن (زادەتكە . 2 - مىڭ كىرىپىشتىڭ
باغاسى 2 سوم 65 تىيىننان ارتىماسىن. (بۇل بۇرىنقى
باغاسى ەدى). 3 - وسى ايتىلغاندىردى بۇزباي ورىنداۋ
ءۇشىن باسەن قوسقان بايلاردىڭ ءار قايسىسى زالوك
(كەپىل قوياتۇن نارسە) سالىپ قويسىن. ەگەردە بۇل
جولدى كىمدە - كىم بۇزسا، سول سالعان زالوكىندەن
ايمىرادى» دەستى.

بۇل جول جارىيالانىسى مەن جۇمىسكەرلەر بۇرىنقى
كۇرەسەن تاغى قوزعادى. زاۋىت نىيەلەرى مەن جۇمىسكەرلەر
اراسىنداغى داۋ - شار جاز بويى وسىبەسە، وشبەدى.
جۇمىس توقتالىپ داۋ - جانجال شىقپان زاۋىت كەمدە.

كەم اق ەدى. ۋىراق ونداى زاڭ جولى جۇمىسكەرلەرگە
قىساڭ تىيگەندىكتەن، جۇمىسكەرلەردىڭ باسقىن قوسىب،
باشقىلىق كورسەتتۇن ۋىيىم بولماغاندىقتان، اسىرەسە
ونەر كەسىپىنىڭ توقتالا باستاغاندىنن، جانجالدىڭ كۆپى
زاۋىت يىدلەرنىڭ دەگەنى مەن ۋىيىتتەن وتىردى. كەي
ۋىيىر جەرلەردە مانا مىڭ كىرىپشكە 10 تىيىننان اقى
ارتىلغان بولدى. ونىڭ وزىندە دە جاسىردىن جەڭ ۋىيىنەن
بولدى. كورسەتە بەرىۋەگە اللىندا ۋادەلەسەب «اقى
ارتقىرمايمىز» دەپ ورتاغا سالغان زالوگىنەن ايمىرىلىپ،
شىتىراپقا ۋىشىراۋدان قورىقتى. بۇلاردىڭ ۋىيى - كۆپى
مۇنداي بولسا، قالداعى ۋىيى سالماشى جۇمىسكەردىڭ
مۇنان ارتىق ايمىماسى بولمايدى. اۋىر تۇرمىسقا شىداي
بەرىۋىدىڭ مۇمكىندىكى قالماغان سوڭ بۇلاردا بايلارنى
قارسى باس كوتەرە باستادى. 1903 - جىلغى يىلسە -
ۋەت گىرات (زىينوۋىيە) قالاسىندا بولغان جۇمىسكەرلەر
جانجالى سول اۋىرلىق تۇرمىستىڭ سالدارى ەدى.

سول قالادا ۋىيىول ايمىنىڭ 28 - دە دۇيسەمبى كۈنى
300 دەي ۋىيى قالاۋىشلار 200 دەن اسا اعاش ۋىستالارى
مەن ۋىيى اعارتىۋىشلار جۇمىستارىن تاستاب شىيىب كەتتى.
شىيىسى مەن باسقا جۇمىسكەرلەرگە بارىپ، «جۇمىستا -
رىڭدى تاستا» دەپ، «كوننى پىلوششات» دەيتۇن جەرگە

س قوسىب اقمىدا سىناقشى بولدى، جۇمىسكەرلەر باتىل
قىيىملىكادى. بىراق اياغى پالەتسىدىلەردىڭ كۇشى مەن
تاراۋغا تۇرا كەلدى. مار جەردەن اتتى جايان پالەتسىدىلەر،
پىرىستوتوبتار اكدىۋغا الا باستىدى. كۇنى بويى بافشادا
باس بولمىب، تىشىب، تىشىب جۇرگەن پالەتسە باستىدىنىڭ
بىرى جىيىنالىغان جۇمىسكەرلەرگە كەلمىب، بۇلاردىڭ
تەلەگىن سۇرادى. جۇمىسكەرلەردىڭ تەلەگىن سىستىكەن
سوڭ ورتالارىڭنان سويلەسەنۇگە كىسى سايلاپ جىبەرىۋ
نەگەندى ايتتى. جۇمىسكەرلەر كىسى جىبەرىۋگە قورىقتى،
جىبەرە المادى، تۇتقىنغا الدىب قويدى دەپ بىلدى. پالەتسە
استىدى سويلەسەنۇگە كىسى شىقباغان سوڭ ەرتەڭ سەات
دە وسى ارادان تاپىلمىڭدار، وزدەردىڭ قازىر بۇل جەردەن
راڭدار دەدى. ونى مەن جۇمىسكەرلەر تارامادى.
تەتسەيلەر جىيىنالىب تاراتىناقشى بولدى. نە قوروشكىدىن
گەن پىرىستوتوبتىڭ ورىن باسارى جىيىنالىب تۇرغان
جۇمىسكەرلەردىڭ بىر بولەگىن قۇۋىۋغا اينالغاندا، جاسى
6 شاماسىندا بىر ءۇيشى شال جۇمىسكەرلەردىڭ
رتاسىنان شىقىپ، نە قوروشىكىنىڭ قاراب: «بالام
بىز ءىش كىمىنىڭ ىشتەمەسىن بۇلدىرىۋەكشى مەسىز،
ن تۇرغانىڭدا بىزدەن اولاق كەت! ۇرىستا، تۇرىس

بولمايدى» دەگەن. «ادەمى چىگىت كورسەنەن ابرويىڭ
توگىلە. دەپ ايتامەن» دەدى.

نە قورسكىمىن مەننا سوزدىڭ تۇردىن تەزگەن
سوك كەتەپ قالدى.

بۇلارغا باسقا ۇۋاق كەمبىشىلەر، تاغى باسقا جۇ-
مىسكەرلەر قوسىلىۋعا اينالدى. ماگازىندەگى پىرىكا-
ششىكتەرگە دەيىن كەلىپ، بىزدى وزدەرىگە قوسىپ
ماگازىنگە جۇرىپ، شىعارىپ الىڭدار دەگەندى ايتتى.
جىيىلغان جۇمىسكەرلەر ونى دا سىتەمەك بولدى. بۇل
ارادا پالەتسەيلەرتاغى ايقاستى. جۇمىسكەرلەردىڭ با-
سىمىن ۇستاماق بولدى. وعان جۇمىسكەرلەر جۇدىرىق-
تىڭ كۇشى مەن باستىقتارىن بەرمەي قالدى. كوشە
بويى ادەمەتولدى، بىر ساعاتقا دەيىن جۇمىسكەرلەر-
دىڭ وسىنداي قىر كورسەتەپ جۇرىۋەلەرى باسىلمادى.
سونى مەن جۇرىپ وتىرىپ ماگازىننىڭ بىرىنىڭ
قاسىنا تايانغان جەردە پالەتسەيلەر ات قويىپ ارالسا
تۇستى. كەز كەلگەن جاندى قامىشىنىڭ استىمالدى.
ونىم از دەگەندەي عورت قاراۋدىندا تۇراتۇن سالد-
تارعا اتتان شاقىرىپ، «عورت» دەپ دۇرلىكتىردى.
ەلدىڭ بارى كوشەگە بىرىلدى. بىراسىندا عورت

تۇگىل «سايئاندا» چوق، ئورت شىقتى دەگەن چەردىدە
سالداقتار جاتادى ەكەن. پالەتسەيلەردىڭ بۇل ەرەۋدا -
شىلەردى تاراتىۋعا دستەگەن قۇۋلىعى بولىپ شىقتى.
بۇل كۇن وسى مەن تارادى. ەكىنشى كۇن جۇمىس -
كەرلەر تاغى جىيىلدى. پالەتسەيلەر تاغى قۇۋىپ تاراتىپ
جىبەردى بۇل ەكى ارادا پالەتسەيلەرگە ات دەگەن
بۇيرىق تۇسىپ قالدى. جۇمىسكەرلەر ونى ەستىپ،
عاش تىلەتۇن زاۋىتقا بارىپ، سويىل شوقبار جىمىناب
قارىۋالسىپ پالەتسەيلەرگە قارسى حۇردى. ەڭ اياغى
جۇمىسكەرلەردىڭ قاتىن، بالا جاستارىنا دەيىن قالماي
ەرب، ەبىر - ەبىر شوقبارشالارىن سۇيرەتىپ پالەتسەيلەر -
لەردەن جانىن قورعاماق بولدى. بۇلاردىڭ الدىنن اياغى
كەزدەستۇن پالەتسەيلەر باستىعى شىعبى، اقىل ايتە،
باستادى. ول اقىل ايتىپ تۇرعاندا وزگە پالەتسەيلەر،
اسكەرلەر جۇمىسكەرلەردى سىرتىننن قورشاب الىپ تۇ -
تقىندىاب جانتى. ۇرۇ، سوعىۋ تاغى باستالدى. جۇمىس -
كەرلەر تۇتقىنعا اللىنغان جولداستارىن شىعارماق بولىپ تۇرمەگە
بەت الدى. پالەتسەيلەر جىبەرمەي تاراتىپ تۇردى. قالا
سوعىس مايدانىنا اينالدى. پالەتسەيلەر، سالداقتار ەشىپ
قىزىپ ماس بولىپ الدى،

قىسقاسى پالەتسەيلەردىڭ ئىستەگەن باسسۇزدىن
جازىب بىتىرەرلىك مەس. ەڭ اياغى جۇمىسكەرلەردى
ۇراتۇن قامىشى جەتپەي، 1 سوم 20 ئىيىننان 100 قا-
مىشى ۇرگىزىب، قامىشىنىڭ بازارى كوتەرىلدى.

بۇل مەرەۋىلدە - جومىس تاستاۋدا جۇمىشىسىلاردىڭ
اراسىندا تايافىتىڭ ۇلكەنمەن جەگەن ۇي قالاۋشىلار
بولدى. ۇيتكەنى، وسىمان مۇرىندىق بولغاندا سولار
ەدى. اقىرىندا قانداي ازاب كورسەتسەدە ۇير نەشە
كۈننەن كەيىن، جۇمىسكەرلەردىڭ كەي ۇير تىلەكتە-
ردىن قابىلداۋعا اينالدى، قابىلدادىدا.

سونى مەن يەلىساۋەت گىراتتاغى وتكەن وقىيما
ۇيرعانا مىيسال بولمى كورىنبەيدى. بۇداي ۇي سا-
المۇشى جۇمىسكەرلەردىڭ بايلارىنىڭ تەبىكىسىنە قارسى
قالاي كۇرمەس اشقانى، ول كۇرەستىڭ قانداي جاعدا-
يدا اشىلعانى كورىندى.

بايلاردىڭ جاعىنا پالەتسەيلەر ۇيرىمىب قامىشى،
تۇرمەنىڭ كۇشى مەن جۇمىسكەرلەردىڭ مۇقاتقانى، جۇ-
مىسكەرلەردىڭ جاعىندا اشىلعانىنىق، بەل بۇۋعاندىق
تۇرسادا، ورتالارىندا جەتپەي بولاتۇن، جول كورسە-
تەتۇن مەقتى ۇيىمدارىنىڭ جوقتىدىن كورسەتەدى.

ھىندى تەمىر چول بويىنداغى لاردىڭ ۋىمان جايمى
كەلسەك، كورگەن كۈندەرى قالداعى جۇمىسكەرلەر-
دىكىنەندە ايانىشتى، پودىرەتشمىكتەردىڭ بۇلارغا بىستەب
وتىرغابى نالاداعى قىسىمىنان الدە قايدا اسىب وتىرە
مىزۇ، ەگبەك جەۋ دەگەن بۇردىن بولمان قالىبقا جەتتى.
ۋى سالىۋشى جۇمىسكەرلەردىڭ قايسىسىنىڭ قالدىن
تەكسەرسەكتە، كورگەندەرى ايداۋداعى كىسىمنىڭ كۈنى.
جۇمىس كۈنى ۇزاق، الاتۇن اقسى كەم. ۇبىراق
ولاردىڭ بىشىندە تەمىر چول بويىنداغى جۇمىسكەر-
لەردىڭ كۈنى ۇبارىنەن دە سوراقى بولاتۇن. پودىرەت-
شمىكتەردىڭ ۋامىرى بويىنشا جۇمىس ۇۋاقتى تاڭەرتەڭگى
ساعات 4 دەن، كەشكى ساعات 8 گە دەيىن بولادى.
بىرىنىدا ودان دا ارتىق بىستەلب ۇجۇردى. نەگە
دەسەڭمىز، پودىرەتشمىكتەر ساعات 4 دەن ەرتەك وياتىب،
تۇستە تاماق مەزگىلىنەن دە قالدىرىب قويىۋشى ەدى.
كوب جۇمىسكەرلەر تانىۋلىق بەن جۇمىس ۇۋاقتى
تارتىبكە قويىلمايتۇن بولغان سوڭ، جۇمىستارىن تاستاب،
جانجال شىعارىب، پودىرەتشمىكتەرىنە تاڭ ەرتەڭ ساعات
3 دە جۇمىسقا وياتىۋدى، تۇستە تاماقتان قالدىرىۋدى
قوي دەب سۇرادى.

1960-85-382

Сборник 10 жылъюна алажан Мәмләкәттик җалғыз китепханасы
Областная Библиотека им. 10-ти Летия КЛССР.
17
Көрсәткән китепхананың
Түп нускасы

جۇمىسكەرلەرگە جۇمىس كۇنىنىڭ سونداي ۇزا-
جۇقتىمى مەن قايات جاڭگىر - شاشىنى، سىتىق - سۇۋىقتى،
جازى كۇزىگى كۇندەردە دەم الماي جۇمىس سىتەۋگە
تۇۋرا كەلمۇشى ەدى. جاتتۇن رىندارى سۇۋىق،
دىمىق، باراق، نە ساسىق باس العىسىز تار قازارما
ەدى. وسىنداي اۋىر تۇرمىستاردا ادام بالاسىنا بوي
سەرگىب، وي ويلاتباي، ولاردىڭ ەڭبەگى ۇزى
جۇرىپ تۇرغان جانسىز ماشىنەگە ۇقساب جۇرە بەردى.
سونداي الاتۇن ايامق اقبىلارى ورتا سەب بەن 11-
13 سوم، ەڭ كوب العانىنىكى 18 سومنان اسبادى.

جۇمىسكەر ايدىلەردىڭ كۇندەرى 25 تىنغان 40
تىنغا دەيىن ەدى. وسى ماردىمىسىز اقىنىڭ ۇزى ۇزا-
قتىندا بەرىمىل تۇرغان جوق. جۇمىسكەرلەردىڭ كوبى
تاماقتى ۇيىن سالىپ جاتقان پۇدىرە تىشىگىنەن ەشىمۇ-
شى ەدى. ەبىر جاز بويى، جازالاسا ەبىر جىلعا دەيىن
سول برەن بەن تۇرىپ قالىپ جۇردى. قانداي تاماقتى
بىشكەنن اناماساقتا تۇسىنىكتى بولار. ايتەۋىر، پۇدىرەت-
شكىتىڭ ولار ۇشىن تاماقتا شىعارغان اقشاسى ەڭ كوب
ۇستادىم دەگەندە 20 ەمىننان كۇنى ارتىلعان جوق.
جۇمىسكەر جەيتۇن ەتتى مۇزىسىز جاپايى ورنىغا ساقتادى

ول ەتى ساسىب، بۇرسىب گەتەتۇن. تامانقا، سۇۋسىنغا
ساسىق سۇۋدان اكلەتۇن. بوعى اۋزىنان شىققان
بىلىق ۋوزى تار جانانۇن ۋىلەرى چاڭبىر جاۋسا سۇۋعا
قالقىب گەتەتۇن.

جالپى ايتقاندا پودىر تىشىكتەر گە تەمىر جول بويىندا
جۇمىسكەرلەردىڭ كۇنى 1 سوم 75 تىمىننان اينالىب تۇردى.
جۇمىسكەرلەردىڭ تابىسى كۇنى 2 سوم 10 تىمىننان ەدى.
ەكىنشى سوز بەن ۋەمىن بىرغاندا كۇنىمە 1 سوم 35 تىمىننان
جۇمىسكەرلەردىڭ تابىسى پودىر تىشىكتەردە قالىپ وتىردى.
مىنەكەي، وسى سىياقتى ەزىۋدىڭ زاردابى ۋىي
سالماۋشى جۇمىسكەرلەردىڭ جانىنا تىمىگەندىگىنەن چوعا
رىدا ەبىز ايتقان ناعىز تاب سوعىسىن نۇۋەزىۋعا توۋرا
كەلدى. سول كورگەن جابىرلىكتەرىن ۋىي سالماۋشىلار
فايدا جۇرسەدە ۋەمىتا المايدى قالاعا بارسادا، دالاعا بارسادا
كوكەينەن كەتپەي ەلەستەدى دە تۇردى. اسكەر قىزمەتتە
بارغاندا پودىر تىشىكتەردىڭ، پودىر تىشىكتەردى سۇيەپ،
پاتسا ۋەلىقتارىنىڭ سول ەستەگەندەرى ۋەمىتلىمايدى. پاتسا
زامانىنىڭ ۋەلىقتارىنىڭ ۋىي سالماۋ جۇمىسكەرلەردى كەيدە
تاماشالاب، سىرىن باقىلاپ جۇرەتۇندەرى دە تەگىسىن ەمەس
دى. كوراپاتكىين دەگەن گەنارال 1899-جىلى جۇمىسە
تىڭ ۋلكەنى، جۇمىسشىلاردىڭ جىيىن جەرى كىرونشەتات

قورغانى سالنمب جاتقان جەرگە كەلىپ كورگەندە، ئېدىر
بەت باياندا ما جاساۋعا بارىپەدى. سونىنىڭ بىلايشا جازىب
سۇراۋ قويدى: «كىرونمىشتاتتا سىتەب جاتقان جۇمىسكەر-
لەردىڭ تۇرمىسىن تۇزەۋگە، تۇرمىسىن تۇزەي، تىرىپ جۇ-
مىسى ارزانغا تۇسىرىۋگە قانداي شارالار قوللانمىلىق
جاتقانى بىلىپ بىلىسەن» الدى مەن «وسى جۇمىسشىلارغا
ئىدىن تۇۋرالى قانداي جۇمىس سىتەلىپ جاتىر؟ جۇمىسكەر-
لەر ارانىنا شىركەۋ قىزمەتى قاشان بولىپ ۇتتى؟ ئىدىن
چونىندە وقىمۇ بولىپ تۇراما؟ قىزىق سۇگىرەتتەر كور-
سەتەب، جۇمىسكەرلەردى شىكىلمىكتەن قايتارىۋعا نە قام
سىتەلىدى؟ مەن، ۇي تازالىغى، كىيىم تازالىغى دەگەن
جاندى كورە المادىم. دارىگەر كومەگى جەتكىلمىكتى مە؟
جايلى ۇيقى بولسىن دەگەندى كورە المادىم. تاقىلداغان
تاقىلدىڭ ۇستىندە ۇيىقتايتۇن كورىنەدى» دەپ كەلىپ
كوراپاتكىمىن تاغى دا:

«جۇمىسكەرلەر جۇمىسقا بىقلاسى مەن كىرىسەب، جۇ-
مىس، جۇمىس سەمپاقتى بولسىنىشى دەگەندى كورە المادىم.
مەن بارغاندا كەيى بىر جۇمىسكەرلەر ورنىنان دا تۇرمادى،
ادەب ساقتامادى. باسىنداغى بوركىندە المادى. استانانىڭ
سايۋولمىن سىتەن شىعارماۋ كەرەك. جۇمىسكەرلەرگە جامان

وي جۇعەب، ورنىس جەرىندە گى ار تۇرلى قاشىب جۇر-
گەندەردىڭ ساياسى نازارى جۇعەسىب كەتمۇ دە مۇمكىن
نارسە» باقىلاۋشىلار كۆب بە؟ بەلەت ۋاقتى تەكسەرلىمى
تۇرما؟ مەن، جۇمىسكەرلەر جان تۇن ۋىدە (باراقتا) قۇدايدىڭ
سۇۋرەتىن (Икон) از كوردىم. پاتسا اعىزىمنىڭ تىم
بولماسا، ارزان سۇۋرەتتەرنىڭ بىرىندە كۆرە المادىم»
دەيدى.

بۇدان، ازى كوراپاتكىين ايتقان سوزىن انىقتاب
شىب، ماقسانىن كورسەتە بىلاي دەب جازادى: «بىر سەي -
دەدە جۇمىسكەر ماسەلەسى تۇۋىپ كىلە جاتقانى، باسسىز -
دىقتى باسىۋۇشىن اسكەر جىبەرلىۋىدىڭ جىدىلەتمى تۇر -
غانى سەتە بولىۋ كەرەك. جالغىز بۇندىسى مەس، سالداتتا -
رىمىزدىڭ تۇبكى نەگىزى سولاردان شىعادى. سوندىقتان
قولدان كەلگەنشە ولاردىڭ دىنشلىك سەزىمىن كوتەرىۋ،
باتساعا جان، تانى مەن بەرىلەتۇن جاعىن قاراستىرىۋ كەرەك.
وسىنداي ئار بىيە العان جۇمىسكەرلەردىڭ پوسەلكەسىنە
بارغاندا پايىداسى تىيەدى. جامان وي مەن بۇزىق مىنەز
بەن بىرەۋدىڭ مۇلكىنە قول سۇغىۋ، نەمەسە ۋكىمەتكە
قارسى شىغىۋ سىياقتى جۇمىستاردا ولار وزدەرنىڭ تۇۋىس
چاقىندارىن توقتاتىپ قالغۇ مۇمكىن» دەيدى.

بۇل جەردە گەنارال كوراپاتكىيننىڭ جازاعاننىڭ
بەرسەككە بېرىپ كىتاب بولۇپ شىعاردى. بىراق ول ونى
پاتساننىڭ تۇزىۋ قىزمەتكەرى بولغاندىقتان جانا ۋوزى
اسكەر مەنەستىرى بولغاندىقتان ايتىپ وتىر. ول، جۇ-
مىسكەرلەردىڭ تۇرىن كورۇپ، ۇلكەن قاۋىبتىڭ بارىن
سەزىپ المىپ قامقورسىغان بولۇپ وتىر. ول ونى مەن
باركۇشىن سالىپ جۇمىسكەرلەردى اداستىرعىسى كەلدى.-
شىركەۋگە باغىندىرىپ پاتساغا، پاتشاشىل تورەلەرگە
قۇل قىلمىسى كەلدى. بۇل ماقساتىن ورنىداۋ ۇشىن
كوراپاتكىين «قۇدايى» بەردۇگەدە دايمىن بولدى. جۇ-
مىسكەرلەردىڭ كەرەگىن كورسەتكەنسەپ، ۇۋاق-تۇيەك
سۇراغاندارىن بەرىپ الداعىسى كەلدى. بىراق ەكىنشى
جاعىنان قاراپ جاتپادى. كوراپاتكىين بار، باسقا تورەلەرى
بار جارلىق شىعارىپ، ۇنى شىققان جۇمىسكەرلەردى
تۇرمەگە المۇ، سىبىرگە جەر اۋدارىۋ، بارلىق قولدان
كەلگەن قاتتىلىقتى اياماي تىرىپ ەتكەندەرىن باسۋ كەرەك
دەپ جانتى. بۇنى ورنىداۋدى پالەتسىيەلەرگە تابىسىرىپ
ۋويدى.

مەنەكەي وسىنى كورۇپ گەنارال كوراپاتكىيننىڭ
قامقورلىغىنا جۇمىسكەرلەر سەنپەدى. وسىنى كورۇپ

نارازىلىقى ۋەلغايا بەردى. وسىنان بارىپ بىرنەشە جىلدىن
كەينىن 1905-جىلى ۋىلى توڭكەرىستى جاساۋعا دايندىالا
بەردى.

1905 - جىلى توڭكەرىس بەن ۋى سالۋ شىلاردىڭ العاشقى ۋىمىداسا باستاغانى.

اتاقتى 1905 - جىل باستالغاندا قالدىڭ كوتىڭ
شىندە قوتى قاشىب جۇرگەن ۋى سالۋشى جۇمىس -
كەرلەردە قۇسىلا كەتتى. قاشاننان نارازلىق كۆككىلەرى
كوب ەدى. قالداغى بولسىن، دالاداغى بولسىن، ۋى
سالۋشى جۇمىسكەرلەردىڭ فالدىڭ كوبشىلىگى توڭكەرىس
قوزعالىسىن قارسى الىپ بەلسەندىلىك قىلىپ جۇردى.
تتەڭ سول ۋاقىتتاغى ۋى سالۋشى جۇمىسكەرلەردىڭ
كوتەرىلىسىن سۇۋرەتتەيتۇن بىزدىڭ قولعا ماعىلىۋمات
تۇسىبەي وتىر. ونداى ماعىلىۋماتتاردى جالاڭ بۇل جوندە
نەس اۋ، باسقا جۇمىسكەرلەردىڭ كوتەرىلىس جو -
مىندە تاپىۋ قىيىن. بىراق جالپى ۋاقىيىعا ايقىن.
ۋى سالۋشى جۇمىسكەرلەر 1905 - جىلى كوتەرىلىس

دۇبىرىنە ھەربىي، وزدەرىنىڭ ۋىمىداسىمۇنا، ۋىمىسى مەقتى
قەلب شەگەندەۋىنە ايانباي كۇش جۇمىسادى ەڭ العاشقى
كەسىبىشلەر وداعىن ۋىمىداسىتىرعانى سول ۋاقتتارعا
قاتىناسى. بۇدان بۇرىن بۇنداي ۋىمىداسىمۇدىڭ تاجى -
رەببەلەردىن ۋىي سالىۋىشى جۇمىسكەرلەر باستارىنان
وتكەرگەن جوقتى جالعىزاق جوعارىدا كورسەتىلگەن
ءار ۋىي جەكە جانجال ۋاقتىعالارى عانا بار ەدى.
بۇلارعا قاراعاندا پابىرىك - زاۋىتتا سىتەيتۇن جۇمىس -
كەرلەردىڭ جاعدايى الدە قايدا جاقسى بولىدى. ولاردىڭ
ۋوز ورتاسىندا دايمىندالغان مادەنىيەت كۇش قارىز
جاردەمىن بەرەتۇن ۋوز ارا جاردەمدەسىۋ كاسساسى بار
ەدى وسىلارى كەسىبىشلەر وداعىن جاساۋعا نە ءداۋىر
تاجىرىببە بولىپ جەڭىلىك بەردى. ۋىي سالىۋىشى
جۇمىسكەرلەردىڭ وندايى بولمادى. ۋىي جوقتى بولسا
وزدەرىنىڭ ەرىلگىنىڭ، جىگەرىنىڭ ارقاسىندا ۋىمىداسىۋ
جۇمىسىن لەزدە اق باۋلاب العانىدىن كورسەتتى.
نوبو ىرەسىدى قالاسىنداغى سەمەنت قۇيىۋىشى جۇمىسكەر -
لەردىڭ سىتەگەنى وزگەشە كوزگە تۇسەرلىك بولىدى.
1905 - جىلى دەكابىر اينىنىڭ ىشىندە سول قىلانك ەكى
زاۋىتىنداغى («تەسەب» بىن ەكى زاۋىتتاغى) جۇمىس -
كەرلەر بىرىگىپ ەكەۋ ارا كامىيەتتە اشادى. ودان

كەيىن سول ەكى زاۋىتىنىڭ بىرىنىدە قولدىڭ قارىۋ -
جاراغىن جاسايدى. تاغى دا وت بەن اتاتۇن (التى - ار،
بەردەنكى، بومبى سىياقتى) قارىۋ - جاراقتار جىنىاب
الادى. بىر وكمىرىكتىڭ باستىمىنان 15 بەنتوبكى تارتىمب
الادى. سايماندىن بولغان سوڭ جىگىن اشباستان قالاعا
بەت قويادى. «بىستەندارت» دا (نوبورسەيسكى توڭ -
رەگى) سەمەنت قويۇشى جۇمىسكەرلەرگە، تەمىر جول
بويىنداغى جۇمىسكەرلەر، تاغى باسقا جۇمىسكەرلەر
قوسىلمىب، قولدارىنا تۇۋ كوتەرىب، كۇي تارتىمب،
توڭكەرىس ولەڭكى مەن بۇلاردا قالاعا كىرەدى. بۇلاردىڭ
لىنىن پالەتسەيلەر قارسى شىعبى 300 قادامداي جەر -
دەن بۇدان ئارى قالاعا تايانباڭدار، تايانساڭدار،
اتىس بولادى دەگەننىن ايتى. جۇمىسكەرلەر ورتالارىنان
كىسى جىبەرىب، مەرەۋىلگە جول بەرىۋدى سۇرادى
اتتى قازاق ورىستار جول بەردى. مەرەۋىلىشىلەر «مارسە -
لمىوز» دى ايتىب، كوشە بويلاپ چۇرىب وتىردى.
بۇلاردىڭ سوڭىنان اتتى قازاق ورىستار بىرگە مەرىب
ۇزانىب وتىردى. مەرەۋىلىشىلەرگە قاراب، سىرت - سىرت
مۇۋرەتىن باسنىپ الىب وتىرعان اعاش باسنىدا بىرەن -
ساران كىسىلەر كورىنەدى. ولاردى جۇمىسكەرلەردە

كورىب ەلەمەي، جاي سۇۋرەتتىكى دەپ كەتتى ەدى
سۇيىتسە، ادەي سۇۋرەتتەرىن سالىب الەب وتىرعان
ۋكىمەتتىڭ تىڭشىلارى كەن. وسى ۇۋاقىتتا سول
تۇسىرىب الەان سۇۋرەتتەرى تىڭشىلار ارقەبىنەن شەعب
وتىر. ول ۇۋاقىتتا سول سۇۋرەت بەن پايدالانىب پاتسانىڭ
تىڭشىلارى ە تالاي جۇمىسكەردى تۇتقىنىداپ، تۇرمەگە
سالىب نە بىلگەنن قىلىب ەدى.

اقىرى بۇل ەرەۋىلىن جۇمىسكەرلەر جە شىب
توقىنادى. پابىرىك - زاۋىتتاردا جۇمىسكەرلەر ۇكىمى
جۇردى. دەرەكتەرلەر، جۇمىسكەرلەر امىرىنە باغىنىۋعا
مىندەتتەندى. قالانى ەكى اي 8 كۇنگە دەيىن جۇ -
مىسكەر كەكەسىنىڭ دەپۇتاتى بىيلەدى. گۇبىرناۋر
الەاشقى بەتتە جاسىرىنىب تەمىلىب قالىب، ارتىنان
«مارىيا» دەيتۇن كەمە مەن قاشىب كەتتى. بىراق
جەكۇدردىڭ ۇمىرى ۇزاق بولمادى. قازاق ورىستار
قارىۋ - جاراعىن سايلاپ كەلىب زاۋىتتى قورشاب
الى. جۇمىسكەرلەردىڭ ۇيىن ئىنتىب، جابىرلەب،
10 شاقىمىسىن تۇتقىنىداپ اكەتتى تۇتقىنعا المىنعالدار
سەمەنت قۇيىۋشى جۇمىسكەرلەردىڭ اراسىنان شىققان
تايىنبايتۇن ەرلەر ەدى. سول كەتكەن بەتتىن قايتىب

كىلگەن جوق. سىرا ئېىر جولاتا كەلمەسكە جىبەرسە
كەرەك.

سونى مەن نوبو نرەسەيىسكىمىدەگى كەكەس
بىيلىگى قان مەن ئوشىرىلدى. جۇمىسكەرلەردىڭ بۇل
العاشقى اتتاعان ادەمىنا، ونداغان پىرولەتارىياتتار قۇربان
بولدى. سىراق بۇل تالاب، قۇربان دالاعا كەتكەن
جوق.

مىنەكىي، وسىنداى ئىرىلى - ۇۋاقتى باستان
كەشكەن ۇۋاقىيەنىڭ سالدارىنان جۇمىسكەرلەرگە
كەسبىشلەر وداغىن جاساۋدىڭ كەرەكتىگى شىقتى.
1905 - جىلى توڭكەرس كۇندەرى ئۇي سالدۇشى
جۇمىسكەرلەرنىڭ تولقىنى كۇشەيىپ، قاي جەردە
بولسا جۇمىس تاستاۋ، رەۋىل شىعارىۋ ۇدەپ كەتتى.
ماسكەۋدە، پەتىراگىراتتا، تەمىر قان - شورادا، ساراتىبدا،
لودزىندا، لىيباۋدە، پابىلۇگىراتتا، ادەستە، كىرەمەنشۋ -
گەدە، سىمپورە پولدا، نوبورەسەيدە، قاگانسىروگەدە
تاى باسقا قالالاردا جۇمىس تاستالدى. جۇمىس تاستاۋ
شىلاردىڭ كوى كىرىپىش قۇيىۋىشلار، سەمەنت قۇ -
يىۋىشلار، بالتاشلار، ئۇي قالاۋىشلار تاششىلار تەمىر
جول جاساۋىشلار تاى باسقا كەسبىتەگى جۇمىسكەرلەر

ددى، وسى كۇردىستىڭ شىققان تۇسىنىدا ۋېي سالىۋىشى جۇمىس-
كەرلەرنىڭ كەسىپىمىلەروداعى دامىنا قالالاردان شە-باباستادى:
ماسكەۋپەتەر اگىرات قارىكەب، بارشاۋ، لودزىن، نوپورسەي،
سىمپورەپول، كىرەش، يەۋپاتورىيا، گۇمەل، ساراتوب
جانا باسقا قالالار. ول قارساڭدا كەسىپىمىلەر وداعىنىڭ
كوبى كورىنە - كورىنەي، نە مۇلكەم كورىنەي
جۇمىستارىن جاسىرىپ جۇرگىزىپ تۇردى. 1905 -
جىلغى توڭكەردىستەن ۋېي نەشە اي بۇرىن كەيدە
ۋكىمەت بىلەن جۇمىسكەرلەردىڭ جىنالىسىنا ەرىك
بەرىپ، ارتىنان جوعارىدا ۋېي ايتقان يەلپىسەۋەت گە -
رانىغى اڭگەنەڭ كەرىن كەلتىرىۋىشى ەدى ماسەلەن،
سونداي ەرىكتى 1905 - جىل يالتاداعى ۋېي سالىۋىشى
جۇمىسكەرلەر تاپىرىشەسكىي گۇبىرنەسىنىڭ گۇبىرنا -
تۇرىنان الدى. ۋېي تۈرەلەر ۋېي نارسەنى الدىن
الا ويلاپ بەرگەن ەكەن. جۇمىسكەرلەردىڭ جىيىلىسىغا
كەلمە دەگەننە ۋلىقسات، جالغىزاق اتى، ۋونىن
جازىپ ويپىراۋاعا قالدىرىپ كەتمۇگە مىندەتتى دەپ
شارت قويىپتى. مۇنى سەستكەن سوڭ جۇمىسكەرلەر
ۋوزىن - ۋوزى تۇرمەگە بەرگىسى كەلمەدى. جازىل
دەگەن جەردە بارىپ جازىلمادى. بۇل تارتىپكە نارازىلىق

بىلىدى. گۇبىرناتور تارتىپىن وزگەرتىپ، جۇ-
مىسكەرلەرگە (نەسەق) بىر تۇرلى جۇمىس دستەيتۇن
جۇمىسكەرلەر توبى مەن كەلىپ، وپىراۋاغا جىنالىۋعا
ۋاقىتات قىلدى. سونان كەيىن بالتاشىلار جىيىلىسقا
كەلدى. بۇلاردىڭ جىيىلىسنا تابىرىشەسكىي گۇبىر-
نەسنىڭ گۇبىرناتورنىڭ ءوزى كەلىپ ناسىقات
سويلەدى. سونداي ءسوزى: «جۇمىسكەرلەر جىيىلىسى
مەن ءوز كەرەگىنە قاتىناساتۇن مەسەلەلەردى انا
تەكسەرە الادى. باسقا ولارعا جاناسبايتۇن ماسەلەنى
تەكسەرگەنى مەن ويلاعاندارى مىكە اسباي بۇزىلىپ
وتىرادى. گازەت قىزىمەتكەرلەرنىڭ جىيىلىسقا كەلەتۇن
تۇك جۇمىسى جوق. سول سىياقتى باسقا كەسىپتەگىلەردە
ءۇي سالىۋشىلاردىڭ جىيىلىسنا كەلمەۋى كەرەك.
جانا شارىۋاسى جوق شەت ادامداردا كەلمەسەن. مۇنىڭ
بارى جۇمىستان شاتاق شىعارىپ بۇلىدىرگەنەن باسقا
پايدا كەلتىرمەيدى» دەدى. ءسوزىنىڭ ايامىندا گۇ-
بىرناتور تاغىدا: «جىيىلىس قاۋلىسىنىڭ كەرەكتىگى
تابىلعانداي بولعان ۇۋاقىتتا پاتىسا اعزامنىڭ قۇزىرىنا
دەيىن جىبەرىلەدى» دەدى. جىيىلىستان شىعارالدىندا
جىيىلىس قانداي ماسەلەنى تەكسەرىۋ كەرەك كەنەن

تاغى ەسكەرتىپ كەتتى. قانشا پالەتسىيەلەر قىسىم كور -
سەتسەدە ەك اياغى گۇبىرناتۇردىڭ ۋوزى كەلىپ
كىرىسسەدە، اقىرى 1905 - جىلدىڭ شىندى، بەتى
قايتىباستان كەلىپ، قالا - قالالاردا كەسبىشلەر وداعى
ۋىمىداسا باستادى. ارىينە، ۋىمىداسقانى مەن ونىڭ
بارى بۇۋىنى بەكىپ، جۇمىسىن ۋوزى بۇ جولعا قويىپ
اكتە العان جوق. كەي ۋىرى العاشقى بىلىمداق
قالپىنان بىلگەرىلەمەستەن ورىنشا قالدى. ۋىمىراق
كوبىشىلگى ول مەزگىلگە قاراعاندا ۇلكەن جۇمىستار
ستەدى.

بول ۋاقتتاردى 1505 - جىلدىن 1997 - جىلعا
دەيىنگى ۋاقت دەپ سەتەۋ كەرەك. ونان كەيىن بارلىق
جۇمىسكەر اناولىنىڭ الدى مەن كەسبىشلەر وداعىنىڭ
قوزعالىستارىنىڭ ويران بولىۋى باستالدى.

ۋى سالىۋىشلار، وداقتارىن تالاي جاسادى.

از ۋاقتتىڭ شىندە اق ۋى سالىۋى جۇمىس -
كەرلەر كوزگە تۇرسەلىك ۋىس سىتەپ تاستادى. ودا -
قتارىن ۋىمىداسىتىرىپ الدى ۋىمىداسقانان كەيىن

وداقتار ارقىلى پودىرە تشكىتەرگە قارسى قادىمگىدەي
كۇرەس اشتى. ول ۇۋاقتتا ۇي سالمۇشلار وداعى قالاي
جاسالمى ەدى؟ ۇندا جۇمىسكەرلەردىڭ جۇمىستىڭ تاراۋىنا
(«تەسەققا») قاراب جۇمىسقا ەكى جاقتى باسشىلىق ەتىۋ
جولى مەن جاسالمى ەدى. بۇلای بولمايىنشا امالى جوق.
ۇيتكەنى، بۇعان دەيىن باستان كەشىرگەن تاجىرىيە
جوق. جاڭا جاسالا باستاعان كەز بولغاندىقتان تەسەققا
بىتكەندى جالپى ەبىر وداققا ۇيىمداستىرىپ ەس جۇر-
گىزىۋدىڭ مۇمكىندىگى بولمادى. امالسىزدان وسىلاي
تەسەۋگە تۇۋرا كەلدى.

ەبىر جىل بويى (1905 جىل) كەسىپ تۇرىنە
قاراي كوب وداقتاستار شەعبە، تەسەققا جىيىلىستارى
جاسالمى ۇزارا ۇيىمداسىۋاڭگىمەسى تەكسەرىلدى.
ماسەلەن، پەتىراگىرات قالاسىندا 1905-جىلى 20-نوياب-
بىردە 105 كىسى ورنەكشىلەرى (ЛИПШИК) جىيىنالىسىپ،
جىيىلمەستا وزدەرىنىڭ كۇن ەلتىۋ قامىن تەكسەرە كەلمىپ
كەسىپشىلەر وداعىن ۇيىمداستىرىۋعا بايلادى. كەسىپ-
شىلەر وداعى كەسىپشىلەرىنىڭ مۇكىن، جوعىن جوقتاۋ
عا مەنەتتى دەستى. وسىلار سىياقتى باسقا كەسىپشىلەردە
جىيىلىسىپ قاۋلى شەعارىستى، جەر جەردە تەسەققا

وندىرس ورنى جۇمىستارنىڭ ۋار ۋورنى، بولمىن
تەسەق دەيدى) بولشەكتەنمۇماسكەۋ مەن پەتەر بورداغىدىن
الدە قايدا اسىب ۋۇستى: باغمىزى ۋبىر قالانىڭ كەسىب
تۇرىنە قاراي ۋبىمىداسقان وداقتارى ۋبىرى مەن ۋبىرى
بايلانىس جاساۋى بىلاي تۇرسىن، ارالارىندا كادىمگى
قاستاسقان قاتنىستارى بولدى. بۇل جەردە كەسىبىشلەر
وداعىندا قىزىمەت قىلغان مەنشەبەكتەردىڭ وداقتى تەسە-
ققا مەيلىمىشە بولشەكتەگەن مەن سەكە الۋكەرەك. ۋبىراق
سول ۋۋاقتىدا كەسىبىشلەر قوزغالدىن جاساسقان
مەنشەبەكتەردىڭ كورنەكتى ادامنىڭ ۋبىرى دەمەتتورىيىپ
— كولو كولنىيىكوب دەگەن كىسى ونىسەن قىلىپ مەن اقاتاب
كەتتى. ول بولاي دەپ ايتادى: «وداقتىڭ باسنى قوسىب
وتىرعاندارى وتە ۋتۇرلى، ۋتۇرلى ناسار بىرىككەن.
جانا تارتىپكە جاقسى موينى ۋسنىنا قويماعان ادامدار.
سونىڭ ۋشىن جەكە تەسەقتاردا جۇمىس تاستاۋ ماسەلە-
سىن شەشىپ وتىراتۇن. جالپىلىق وداق ورنىنا ەرەكشە
ەردىك بەرىلىۋ كەرەك» دەيدى. كولو كولنىيىكوبتىڭ
ويىنشا: «ۋي سالىۋشىلاردىڭ تەسەق ارالارىندا بايلامى
ناسار. ۋبىر تەسەقتەگىلەردىڭ جۇمىس تاستاۋدىن، ەكىن-
شى تەسەقتەگىلەردىڭ جۇمىسنى تەيەتۇن اسەرى كەم.

باسقا كەسەب وداقتارى مەن پايبرىك-زاۋىتتارداعى ودا-
 قتاردىڭ جۇمىسىنان بۇلاردىكى كوزگە ناسار تۇر»
 دەيدى. ءۇي سالماقشى جۇمىسكەرلەردىڭ تۇرلى جەكە
 كەسەبشىلەرىنىڭ اراسىندا ءبىر، ءبىرى مەن بايلاندىقان
 جولدىڭ جوقتىعى، بارلىقىنىڭ ءبىر وداقتا بولمىدىنىڭ
 كەرەكتىگىن دالەلدەي كەلىپ، كولوكولنىي كوپ تاھى
 بولاي دەيدى: «وداق قانداي مولشەر بەلگىلەسەن، قانداي
 ەرجە شىعارسىن، اراسىندا جۇمىس تاستاۋ ماسەلەسى
 تۇۋرالى ءار ءبىر تەسەق وزدەرى شە شە دى. بۇعان
 قاراغاندا جۇمىس تاستاۋ ءىسىن جۇرگىزەتۇن اقشانى دا
 ولار وزدەرى بلايىقتاۋى كەرەك سىياقتى بولمى شىعادى.
 بولاي بولغاندا: بالتاشىلار جارناسىنان جىمىلغان اقشاسىن
 شىعارىپ جۇمىس تاستاعان ءۇي ورنەكشىلەر (лепшик)
 دى نە بولماسا بەسشىلەردى سۇيەگەننەن تابارى جوق
 مۇنى ايتقان مەنشەبەكتىڭ قىيىسىنى (تە. ورنى)
 كوپكە بارماي اق بارلىق ءۇي شالماقشىلاردىڭ الدىندا
 مەرت بولدى. جۇمىسكەرلەر ونسىز وزدەرى اق تەسەق
 وداقىنىڭ ورنىنا جالپىلىق ءبىر وداق جاساۋ تۇۋرالى
 ماسەلە قوزعادى. ءبىراق جالپىلىق وداقتىڭ شىنەن
 ەرىكتى بولمىشىلەر (Секция) اشىلسىن دەدى. بۇعان

مەنشەبەكتەر جاق قول شاپاقتاب قۇۋاندى. كولو كولنىيە-
كوب مۇنى مادىقتاب پەتمربور بالتاشملارنىڭ بولمىشەسى
(Секция) تۇۋرالى بولاي دەدى: «وسى مەزگىلدەوزدەرى
ايدىرىقشا جىكە قازىنا جاساب الىبتى. جالپىلىق وداقتىڭ
قورنىنا تۇسكەن تۇسىمدەردىنىڭ جارتىسىن شىعارىبتى»
دەيدى،

تاعىدا بىرىزالمىن بىلىنرىپ بىلاي دەپ ەسكەر-
تەدى: «جالپى ۇي سالىۋىشى جۇمىسكەرلەردىنىڭ سەكس-
بىيەسى 1906-جىلداردا بولمى جۈنى مەن قۇرىلىپ
بولدى. تولىق ۇلگى بولىۋعا جارايدى» دەدى.

سونى مەن 1905-1907-جىلداردىڭ ىشىندە ۇي
سالىۋىشى جۇمىسكەرلەر اۋىلى تىسەققا بولىنگەن وداق
جاسادى. ونان كەيىن 1906-جىلدىن باستاپ (وتە مۇتە
كەسىبشىلەر وداعى تۇۋرالى 4 - مارتتا 1906-جىلى شىققان
زاگىنان كەيىن) جالپى بىرلەسكەن وداق جاسادى. بىراق
بۇنىڭ ىشىندە بولمى قۇرىپ باعىزى ۇۋاقتتا كەي
بىر تىسەق بولىمەردىنە تولىق ەرىك بەرىپ قويدى،
وداقتىڭ قىسقاشا تارىقىنان، ىستەلگەن ىستىڭ
تاجىرىمىبەسىندەن تىسەققا بولىنىپ وداقتاسىۋدىڭ قولايى
مىزدىعى كورىندى. تۇرمىستىڭ ۇزى ەرىكىسىز ايداب

قالايدا ءۇي سالئوشى جۇممىسكەر لەردىڭ بىر جىيىن بولمى ۋەيىمداستون كەرەك قىلىدى. پودىرەتشىكتەردىڭ ۋەيىمداسقان كۇشى مەن المىستى. بارىندە دەتسەق بولشە- گىندە ءجۇرىپ كۇشى جەتبەيتۇنىنە كوزدەرى جەتتى. سوندىقتان بىرلەسكەن ۋادىق، بىرلەسكەن قازىنا، بىر جول مەن باشلىق دەگەن ماسەلەلەر ءۇي سالئوشى جۇممىسكەرلەردىڭ كۇنەلتەۋقامىندا كۇن ۋلكەن كەرەگى بولمى اقىرى سونى جاساي باستادى.

بۇكىل ىرەسەيدەگى ءۇي سالئوشىلار كانپەرەنسەسى.

ۋداقتىڭ ئىقبالىن جۇرگىزىۋ، قالا-قالالاردا كۇرەس اشىۋ ءۇشىن كانپەرەنسەيە شاقىرىلىۋى كەرەك بولدى. بۇل ۋى ماسكەۋ قالاسىندا ءۇي سالئوشى جۇممىسكەرلەر ۋداغىمنىڭ سۇۋ جىبەرىۋىشلەرى مەن مىرامىر شىلەرىنەن شىقتى، ۋلار پىتەردەگى ۋداقتىڭ قاتنىاسى مەن ۋسىنداى كانپەرەنسە شاقىرىۋىغا ازىرلىك جاسادى.

كانپەرەنسەيە 1907-جىلى 2-جانباردا ماسكەۋ قالاسىندا شاقىرىلىدى. 5 اق قالادان ۋۋاكەلدەر كەلدى (17 كەمىسى

قانمناستى. ماسكەۋدەن، پەتەربۇردان، ۋىلنىمىدەن، قار كىبە
تەن، لودېرىندەن) بىراق شەشكەن ماسەلەلەرى ۋېي
سالنۇشلاروداعىنىڭ تارىقىدىن ئۆلكەن تاماشالارەنگىزدى. بۇل
كانپەرەنسسىيەگە كۆب وداقتار ۋاۋاكەلدەردىن جىبەرە المادى
جىبەر الماعانى بىرەۋلەردىنە قارەجەت كەم تارامى سەبەب بولدى
بىرەۋلەردىنە پالەتسىيەلەر عتارتىمى كەدەرگى قىلدى، بىراق
بىرىنشى كانپەرەنسسىيەگە قۇلاقتاردىن تۇرىب تۇردى.
ول ۋاقتتاغى جاعىدا كىپەرەنسەنىڭ ول شەشكەن
ماسەلەلەرى قولدانارلىق جالغىز عانا قۇرال ەدى. جاناوتە
تاۋىب شەشكەن ماسەلەر ەدى. نەگىزگى ۋىمىداستىرىۋ
ماسەلەسىندا وداقتا باسشىلىق ەتەۋ، وداقتى قاي تۇردە
جاساۋ تۇۋرالى كانپەرەنسە: «وداقتى تەسەققا بولشەكتەۋ-
دىڭ ۋېي سالنۇشلارعا كەلەتۇن زىياندىن» ايتا كەلىب
بىلاي دەدى: «كانپەرەنسە جەر-جەردەگى ۋېي سالنۇشى
جۇمىسكەرلەر بۇلىب بىر وداقتا ۋىمىداستىرىۋ، جالپى
بىر قازىنا بولمۇدىن كەرەك دەپ ۋىعاردى» ونداى جالپا
دىق قازىنا جاساۋ ۋېي سالنۇشى جۇمىسكەرلەرگە مىنە-
نەتەدىن اتقارىۋ ۋىشىن كەرەك. ول كەرەكتەر: جالپى
بىردەي ۋىمى جۇرگىزىۋ، كىتاب قانا جاساۋ، ساباق وقىۋ
سىياقتىلار. تاغىدا كەسىپشەلەردىڭ بىلمىنىن ارتتاقالما.

ئىدارىنىڭ ئاراسىدا ۋىگىت-ئاسىيىقات ئىسىمىن چۇرگىزىۋ
مەن جەكە وداقتاردا جۇمىس تاستاۋشىلاردى سۇيەۋدەدى. (1)
كانپەرەنسىيە ۋىز جولىن چۇرگىزە وتىرىپ مىنا
سوزدەردى ئىتتى دۇرىس ايتقان: «جەرگىلىكتى وداقتار
بىرلەشىۋ جۇمىسىدا ارالارنىداغى بايلا مەن جاساي وتىرىپ
جالپىلىق ۋىيم جاساۋعا اپارىۋ كەرەك» دەيدى. بۇل
ۋىيمداستىرىۋ برەتىندە ايتىلغان ئىرى مەسەللەردەن
باسقادا مەسەللەردى تەكشەردى. ولارى: «ار ئىبر ۋىيم-
ئىدارىنىڭ باياندا ماسى، ۋىي سالنۇشى جۇمىسكەرلەر
وداعىنىڭ الداعى مىندەتتەرى، جۇمىس ساعاتى، جال
اقىمنىڭ تۇرى، جالداۋدىڭ برەتى، ەككەك تەۋدەقاۋىد
سىزدىق. تازالىق شارتى، جۇمىس ۋىيرەنۇشى جاستار-
دىڭ قالى، وداق قوزغالىسىنىڭ ادس مەسەلسى مەن
كەسىپشىلەر وداغىنىڭ كۇرەسى. جۇمىس تاستاۋ، باي-
كوب جارىيالاۋ، ۋىگىت ئاسىيىقات مەسەلسى، باسپا
سوزى، ۋىز ارا جاردەمەسىۋ كانپەرەنسىيە، ورىندا-
رداعى وداقتارنىڭ مىندەتى. وداقتارنىڭ مەملەكەت بەن
جەرگىلىكنى بىيلەۋ ورىندارى مەن قاتىناۋ ئىس؛ «تار-
تىبى جانا» بىرىنىشى ماي كۇنىن مەيرامداۋ.

(1) كانپەرەنسىيەنىڭ 1-ماجىلىسىندە گىقاۋلىسىنان.

كانپەرەنسىيەدە قانداي كەرەكتى ماسەلەلەر قارال-
غانى كۈن تارتىپىنەن كورىنىپ تۇر. سونداغى قارال-
غان ماسەلەلەردىڭ بىر سىپىراسى كۈنى قازىر گەدەيىن ماڭىزىن
جوۋالىقتان جوق. سوندا ايتىلغان بىر سىپىرا سوز-
دەردى بىزگە كەيىننەن بىسكە اسىرىۋعا تۇورا كەلدى.
مىنە كەي، سول ۇۋاقىتتا كانپەرەنسىيەنىڭ بىر
اۋىزدان قابىلداغان سوزدەرى: «ئۇي سالئۇ جۇمىس-
نىڭ وزگەلىگىنە قاراب، باستان كەشمىرگەن تاجىرىد-
ىبەگە سۇيەندىب، كانپەرەنسىيە بارلىق بوسەيدەگى
ئۇي سالئۇشى جۇمىسكەرلەردىڭ جۇمىس كۈنى 8 -
ساعات بولىۋى وتە كەرەكتە، ئانا مۇمكىندە» دەدى.
بۇنى بىسكە اسىرىۋدى وداق بىتكەننىڭ بارى كۇشىن
سالسىن» دەدى.

بۇدان ئارى جالداۋ مەن جال اقىنىڭ تۇرى
تۇۋرالى مىناداي قاۋلى شىعاردى. «جال اقىنىڭ مولشە-
رىن جەرگىلىكتى كەسىپشىلەر وداغى ئار بىرتەمسەق
سايىن جەكە، جەكە تاغايىنداب بەرەدى.. كۇنگە مە.
ساغانقاما جال اقىسىن كەسىپ كورسەتەدى. ۇزاق
ۇۋاقىتقا ماسەلەن، جۇمىستىڭ بولاتۇن ۇۋاقىتىنا ئانا
جالداۋ جۇمىسكەرلەر ئۇشىن زىياندى. سوندىقتان بۇن-
داي جول مەن جالداۋ بولسىن، نەزالەتكەلب جالداۋ

بولسىن ، وداق ورىندارى وندايدىڭ قايسىسى مەن بولسا دا بولغىز باۋغا كۈرەسىمۇ كەرەك.

«جۇمىسكەرلەرگە جۇمىس ۋاقتىنان تىس ۋا-
قتتا اقشا بەرىپ جۇمىس ئىستەتمۇ، جەرگىلىكتى وداق-
تاردىڭ ۇلىقساتى مەن عانا بولسىن. ونىڭ وزىندە
جۇمىسىز جۇرگەنلەر چوق بولغان كۈندە ەكى سە
باغا مەن ئىستەتمىلىمىن.

«جۇمىسكەرلەر تاماقتى جۇمىس ئىستەتمىگەن
ئىشۋدى تاستاپ، ونىڭ قۇنىن اقشاداي الۋ كەرەك.
بۇنى مەن قاتار كانپەرەنسىيە جۇمىستىڭ قاتاسىز
بولمۇ تۇۋرالى ماسەلەنى اشق قويىپ : « جۇمىستا
جۇرىپ چارىم جان بولغانلاردى قامسىزداندىرۇشۇمىن
جۇمىسكەرلەر، مەملەكەت سەبىنە نە جالداۋشىلار سەبىنە
قامسىزداندىرىلىمىن» دەدى.

كانپەرەنسىيە جۇمىسى ۇيرەنمۇشى جاستاردىڭ
ەگبەگى جەلىنبەۋىنە كوگىل قويىپ: «ۇلكەن كوگىل
قوياتۇن نارسە، ۇيرەتمۇ جۇمىسىن تۇزدۇ جولعا قويىۋ؛
ۇيرەنمۇشلەردى ار ۇيرەموز مەنكەتنەن باسقا جۇمىس
تان بوساتمۇ، ۇيرەتمۇ جۇمىسىنا بەلگىلى ۋاقت تاغا-
يىنىداۋ جانا ار ۇيرەتمەق ۇيرەنمۇشلەرىنە جال افى
تاغايىنىداۋ. ەگەر كەسىمىشلەر وداغى ۇيرەنمۇشلەرگە

ارئاب كەسەب مەكتەپىن اشا السا ، جاقسى بولارەدى »
دەدى .

ارتەلەر تۇۋرالى نە ايتتى!

«ارتەلەر العان جۇمىسەن ورىنداۋ ءۇشىن كۇن-
دەب كەسەب جالدايدى. جالداانعان كىسىگە بلعى
پايدا قىلمىز بايتۇن جاعىن قاراستىروب وتىرادى.
سونى مەن ءبىر كەشەرەك جالداۋشى بولمى
شەعادى. بۇندايلاردى كانپەرەنسىيە (ءماجىلىس) سوز-
سىز زىياندى دەپ تاۋىپ ، كە سەبشىلەر وداعى
بۇنداى تۇردە تۇرعان ارتەلەرگە جەكە جالداۋشىعا
قانداى قاراسا ولارعا دا سونداى قاراب كۇرەسىۋ كە-
رەك» دەدى.

جالپى ايتقاندا كانپەرەنسىيە ءۇى سالماۋشى جۇمىس-
كەرلەردى ءويمداستىرۋ اگىمەسىنەن باستاب، مەنشە-
بەكتەر سوزىنە قارسى ءبىر قازىنا، ءبىر وداق جاساۋ
جولىن، ءۇى سالماۋشىلار پودىرەتشىكتەر مەن كۇرەسىۋ
جولىن مىقتاب سالماپ بەرىپ كەتتى. بۇل ماقساتقا
تالپىنىۋ جۇمىسكەرلەردىڭ ەك تومەنگى قاتارداعىلارنىان
شەعبە دەدى، كانپەرەنسىيە جالعىز سوعان دەمەۋ بولدى .
ەگەر سول ءۇواقىتتا جەر، جەردە جۇمىستى جۇرگىزىۋگە

مۇمكىندىك بولغاندا، ئۇي سالنۇشلاردى ئۇيىمداستىرىۋ
جونىمىدە ۇلكەن، ۇلكەن ئىنتىيجا شىعارىۋعا بولارەدى.
ونداعى جاعدايى باسقاشا ەدى. وداق جاساۋ وئىاي
بولمادى، جۇمىس جۇرگىزىۋ وداندا قىيىن بولدى.
1905 - جىلدىك تولقىنى تولقىنى باستاعاندا، پاتساۋكە
مەتىدە جۇمىسكەرلەرگە قارسى شاپىۋىل جاساي باستادى.
1906 - جىلى 4 - مارتتا كەسىمىشلەر وداغى تۇۋرالى
قانتى زاڭ شىعاردى. بۇل زاڭ بويىمىشا جۇمىستى ۇلعايە
تىب جۇرگىزىۋدىك مۇمكىندىكى جوق بولدى. وداقتار
قۇقىمىسىز قالگە ئۇسىب كوپى جابىلىب قالدى. بىراق
بارى بىررەي زاڭ ايتتى دەپ كونگەن جوق. جاسدىن
ستەگەنى بولدى. 1907 - جىلى سول زاڭنىڭ تۇسىندە
دا جۇمىس ستەگەن ئۇي سالنۇشى جۇمىسكەرلەرنىڭ
43 وداغى 20،000 ادام مۇشەسى، 15،000 سوم سوماسى
بولىپ ەدى.

ئۇي سالنۇشلار تۇرمىسىدىن جاقسىلاۋ جولىنداعى كۇرەستەرى.

وداق ئۇيىمىدىن جاساۋدان باسقا ونىڭ ماڭىنا ئۇي
سالنۇشى جۇمىسكەرلەردى جىيىناۋدان باسقا جانا تىسەق

بولشەكتەردىن جويغاننان باسقا، وداق جۇمىسكەرلەردىڭ تۇرمىسىن جونىدە ۋۇشىن ۋى- ۋى جۇمىس ناۋ - قاندىن جۇرگىزەدى، بۇل ۋى سالىۋىشلاردىڭ تارىقىنىدا بولغان قىزىقتى داۋىرى. بۇل سول ۋۇاقىتتا ۋى ۋى مەن تانىمىغا قىياسىز كۆب، ۋىم بەرەتۇن ماعلىۋ - مات. ول كەزدە جۇمىس تاستاۋ تولقىنى جەر - جەردىڭ بارىندە بولدى. تۇرلى - تۇرلى تىلەكتەر قويىلدى. قورىتىپ كەلگەندە ول تىلەكتەرنىڭ بارى 3 كە ولمەدى :

(1) جۇمىس كۈنىن 9-10 ساعاتقا تۇسىرىۋ.

(2) جال اقنى ۋىسىرىۋ.

(3) وداقتى تانىپ ، جۇمىسكەرلەر مەن جۇمىسقا

سويلەسىۋ.

بۇل كۇرەستەردەن ۋىر نەشە دالەل كورسەتەيىك :

پەتەربوردا قىستى كۈنى 1905 - 1906 جىلدارى

تابىرىشىن سارايمىن تۇزەتمۇ جومىسى جۇردى. وندا ار

تۇرلى پودىرەتشمىكتەر دەن كەلگەن ۋى سالىۋىشى

جۇمىسكەرلەر بولدى. ۋى اعارتىۋىشلاردىڭ كۈندەلىك

اقىسىنان 1 سوم 20 تىيىنغا دەيىن كەمىتمۇگە ۋىعارىلدى. جۇ

مىسكەرلەر وغان قارسىلىق بىلىدىرىپ جۇمىس تاستاپ،

باشتىقتارنا (ئوز ارا چار دەمەسەمۇ قوعامى مەن ورس -
سۇۋرەت شىملەرنە) ەگبەك اقمىزدى ارتتىر دەگەن تىلەك
قويدى. قويعان تىلەكتەرى مىنالار؛

(1) پودىرەت شىكتەردى شىعارىۋ كەرەك ، ولار قۇر
كەلىستىرىۋشى ەنەبىندە عانا ءجۇر .

(2) جۇمىس كۇنى 9 ساعات بولسىن .

(3) ءۇي اعارتىۋشىلار دىڭ كۇندىك اقمىسى 1 سوم
40 ءىيىنغا دەيىن ءوسىرىلسىن . ولار دىڭ بىلىپ
داعدىلى بولغان بىكەرلەردىكى 1 سوم 60 ءىيىنغا
دەيىن ءوسىسىن .

(4) تۇستە تاماقتان بىپ كەلۋگە ءبىر ساعات ۇۋاقىت
بەرىلسىن .

(5) مەرزىمدى جۇمىس ۇۋاقىتىنان تىسقارى اقشا
تولەپ جۇمىس بىستەتىۋ مىنەەتتى بولماسىن . ءاركەمنىڭ
ەركىنشە بولسىن .

(6) مىيرامنىڭ الداعى كۇندەردىندە جۇمىس كۇندە -
گىسىندەن 2 ساعات ەرتە توقتالسىن .

(7) جال اقى سەمبى كۇندەردىندە تۇگەل بەرىلىپ
وتىرسىن .

(8) جال اقى جۇمىس ۇۋاقىتىندا جۇمىس بىستەگەن
جەرىندە بەرىلسىن .

9) جۇمىس تاستاۋغا قاتىسقانىدا دىڭ مېارى دە جۇمىسقا قايتا المىناتۇن بولسىن.

10) جۇمىس تاستاۋشىلار دىڭ ورنىدا المىنغان بايلارغا ساتىلغانلار جۇمىستان شىعارىلىسىن.

11) جۇمىسقا كىسى العانىدا جۇمىسكەرلەر مەن بىرزالاسىب المىن» دەدى.

جۇمىس تاستاۋ 31 - دەكابىر دە باستالمىپ 1907 - جىلىدىڭ 7 - جانىبارىنا دەيىن سوزىلىدى . وتە قىيىن جاعىدايدا قوزعالدى . پالەتسەيلەر ارالاستى . جۇمىس تاستاۋشىلاردىڭ قاراجات جاعىنان قالدەرى وتە اۋىر بولدى . سونىدا كۈنبەي سىرەسىب باقتى . بۇل شىدام - مەلىمى ار قاسىندا جۇمىس بەرئۇشىلەر جۇمىس كۈنى 9 ساعات بولسىن دەگەندەرىنەن باسقاسىن ورنىدادى . جۇمىسكەرلەر بۇل جەردە جەڭىب شىقتى . ولار ۇيىمدا سىب نىتتىماق بەن كىرىسكەن ەدى . ولاردىڭ بۇعان كىرىسەر - دەگى سوزدەرى: ەگەر 50 كىسىكەن 10 كىسى جۇمىستا قالاتۇن بولسا، سول 10 كىسى بار تابقانىن اناۋ 50 كىسى مەن بولمىپ جەمەك ەدى . اقىرى جەڭىب شىقتى - قاندارى بارلىق ۇي سالىنۇشى جۇمىسكەرلەردىڭ كوڭىلىن كوتەرىپ، جانا بىر وداق جاساپ، سونى كۇشەيتىۋىگە

سەبەب بولدى. سول مەزگىلدە ماسكەۋ قالاسىنىڭ ادا بىر
نەشە جەردە جۇمىس تاستالىدى. ا قىر انكا نىڭ (پاتسا
تۇسىنىڭ اى ۋكىمەتتى قورعايتۇن سە نىمىدى مە كە مە)
ارقىبىتتەرىنەن النىعان دەرەكتەرگە قاراب قازىر سول
كۈرەستەردىڭ مانىسىن تەكسەرىپ كورىۋىگە بولادى.
1906-جىلى بىرۋىل ايدىنىڭ 20 جاڭاسىندا قامسىز-
داندىرىۋ قوعامىنىڭ «راسىيە» دەگەن ۋىيىن سالىپ
جاتقان جۇمىسكەرلەر جۇمىسىن تاستاپ، تىسيگەل دەپون
پودىرەتشىككە مىناداي تىلىك قويدى:

(1) جۇمىس كۈنىن 9 ساعات قىلىۋ.

(2) پاتەرگە اقشا بەرىلىپ جانا ازىق-تۇلىك اقشاسىن
ۋسىرىۋ.

(3) مىيرامعا قارسى كۈندەردە جۇمىستى كەشكى
ساعات 5 دەن توقتاتىۋ.

(4) ئىشتىراب سالىۋدى قويىۋ.

(5) ەكى مىيرام كۈندەردە بوستانلىق قىلىۋ
(قازانىسكىي مەن پاسكى مىيرام) • پودىرەتشىك تىسيگەل
بۇعان كۈنىب بىلاي دەدى:

(1) جۇمىس كۈنى $10\frac{1}{2}$ ساعات بولسىن.

(2) ازىق-تۇلىكتىڭ اقشاسى كۈبىدىسىن.

3) مېدىرام كۇندەرىنە قارسى جۇمىس 1 ساعات ەرتە توقتالسىن.

4) سۇراغان ەكى مېدىرام كۇندەرىڭ بەرىلسىن. جۇمىسكەرلەر بۇعاندا كونبەدى، جۇمىسقادا بارمادى. پودرەتشىك جۇمىس كۇنى 10 ساعات بولسىن دەپ تاغى قوستى. جۇمىسكەرلەر وندا دا كۇنبەي. $9\frac{1}{2}$ ساعات دەپ وتىرىپ الدى.

گىراب شەرەمەنتىيەبتىڭ ۋىمىن سالىپ جاتقان جۇمىسكەرلەردە وسىندا ي جۇمىستارىن تاستاپ. جۇمىس كۇنى 9 ساعات بولسىن، جال اقى 20% ۋسىمىن، پاتەر تاماق جاقسىلانىسىن دەپ وتىرىپ الدى. پودرەتشىك 10 ساعات جۇمىس كۇنىمە 10% اقى قوسىۋعا جانا پاتەرلەردىن، تاماقتارىن ارتتىرىۋعا كوندى.

تىكشىلەر مەكەمەسى، قالا ناشالنىمگى بولمىپ ۋىي سالىۋشىلاردىڭ جۇمىس تاستاۋىنا قۇلاقتارىن قالا ي تىككەندى، جەتكىزگەن قات قابارلارىنان تولمىق كورىنىپ تۇردى. قانتاعى قابارعا قاراغاندا، جۇمىسكەرلەردىڭ نە يستەپ نە قويعانىنىڭ بىردە ۋىيرى ولاردىڭ كوزىنەن تاسا بولماغان سىقىملىق. ۋىيرىپىرىستوبتىڭ قالا ناشالنىگىنە بەرگەن قابارىندا بىلاي دەيى: «پەشتى مەن گىمىنگەلدىڭ

ئۇيىن وگىتاب جانقاندار «ئۇي سىلاۋشىلاز» كوشە دە
كەتەب بارا جاتقان تىسىيگەلدەك ەرەۋىلەگى جۇمىس -
كەرلەرى مەن سويلەسە سالىب، جۇمىستارىن تاستادى دا
ەرەۋىلەشلەرگە ەرب كەتتى» دەيدى. بىراق بۇل قات،
قابارى جالاڭ بىلىدىر بۇ ەرەتمىدە عانا مەس، پالەتسەيلەر
بار كۇشىن سالىب پودىرەتشىكتەردى سۇيەب، ەرەۋىلىدى
باسىۋدىڭ كۈمەگىندە ەدى. سەمەنسىكى اۋدانداغى بىر
پىرىستوتىنىڭ قالا باستىمىزنا بىلىدىر بۇ قاتىندا ونىڭ بىر
قىزمەتكەرى جۇمىس تاستاب، ەرەۋىلە جۇرگەن بىر
بولەك ئۇي سالىۋىشى جۇمىسكەرلەرگە (جەرقازىۋشىلارغا)
كەزدە سىب اقمىلىتىب، جۇمىستارىڭىدى سىتەي بەردەگەن -
دى ايتادى. تاغىدا 1906 - جىلى 17 - مايدا ماسكەۋ
وگىرىگىنىڭ بىر جەرىندە تەمىر جول سالىب جاتقان
جۇمىسكەرلەردىڭ شىعارغان ۇلكەن بىر ەرەۋىلەن تاماشا
سۇۋرەنتەگەن. 1660 جۇمىسكەر 4 ساعاتنىڭ ىشىندە
جۇمىس تاستاب ماسكەۋ كوت دەيتۇن پودىرەتشىكتەرىندە
مىناداي تىلەك قويىبتى:

(1) جۇمىس ساعاتىن از ايتىدۇ تۇۋرالى ەكىنشى سوز
بەن ايتقاندا جۇمىس ناك ەرتەك ساعات 4 ½ مىنان كەش
باستالىب، كەشكى ساعات 8 دەن ەرتە توقتالىدۇ تۇۋرالى.

(2) بالالاردان - باسقا جۇمىسكەرلەردىڭ جال اقسىمىن

ايىنا 15 سومعا دەيىن ءوسىرىۋ تۇۋرالى.

3 جۇمىسكەرلەرگە كۇن سايىن ەكى برەت فاذاق.

تان اقى نان بەرىۋ تۇۋرالى.

(4) سەمبى كۇندەرى جۇمىس ساعات 6 دان توقتاماي

ساعات 4 دەن توقتالىۋ تۇۋرالى.

پودىرەتشىك ماسىۋكوب بۇل ايتىلغانلاردىڭ رىشىمدە

اقى ارتتىرىۋ تۇۋرالى كونسىب، جۇمىسكەرلەردىڭ ايىنا

مىناداي قوسىباقشى بولدى:

(1) تاشكە تارتىۋشىلارغا 14 سومعا دەيىن (بۇلار

بۇرىنقى كەسىسكەن باعا بويىنشا 10-11-12 سومنان

الدۇشى ەدى).

(2) كۇرەۋشىلەرگە 12 سومعا دەيىن.

(3) قۇلاتىۋشىلارغا 11 سومعا دەيىن.

(4) ايدانۋشىلارغا 10 سومعا دەيىن.

(5) بالالار - سىمپىرىۋشىلارغا 8 سومعا دەيىن.

باسقا سۇراغانلاردىن بەرمەدى. ەكىنشى كۇنى

جۇمىسكەرلەر جۇمىسقا شىقباي تۇرا المادى، 19 - مايدا

جۇمىستارىنا كىرىستى. بۇل جەردە پىرىستوتىمىڭ تاغى

بىلىكلىرىب وتىرعانى: «قوجا منوب بەن كورىيىوب دەگەن

جۇمىسكەرلەر وسى نىسكە باسشىلىق قىلىپ باسقا جۇمىس -
كەرلەرگە جول ۇيرەتكەندىكتەن پودىرەتشىك ماسىۋكوب
جۇمىستان شىعارىپ جىبەردى» دەيدى. بۇعان قالا باستىعى،
اقىرانكەرلەر ارقىلى مىناداي نۇسقاۋ بەردى: وسىندا
كورسەتىلگەن بەلسەندى جۇمىسكەرلەر لەننە جىبەردىلىنى.
جۇمىستان انىق شىعارىلى ما كەن، شىعارىلسا ولار
قايدا جۇرگەننەن بايقاڭدار» دەيدى.

مىنەكى، جۇمىسكەرلەردىڭ پودىرەتشىكتەر مەن
قانداي جاعدايدا كۇرەس اشقانى كورىنىپ وتىر. پاتسا
ۇكىمەتى قولىنان كەلگەن كۇشتىڭ بارىن جۇمىساب
ەزبەكشى بولسا، ۇي سالدۇشى جۇمىسكەرلەر بىرىنە
توقتالىپ تۇرماستان كۇرەسىن اشا بەردى. بۇل كۇرەس -
تەرى 1905 - جىلعا دەينىڭى توڭكەرىستەن بۇرىنغى
كۇرەستەردەن الدە قايدا كۆلەمدى جانا كەينى دە ارتىق
بولىپ، وسىندا ي بولماي كۇمانسىز دەي. پودىرەتشىكتەر
1906 - جىلغى توڭكەرىسكە قاراماستان بار كۇشىن
جىمىناب جۇمىسكەرلەردى بۇرىنغى قۇلىق داۋىرىندە
ساقتاماق بولىدى. بۇنىڭ مىسالىن ماسكەۋدەگى ماسىۋكوب
پودىرەتشىكتەن كورىپ وتىرمىز. بۇعان قاراعاندا باسقا
شەتكەرى اۋدانداردا نە بولىپ جاتقاننەن اۋىزعا ايتىلدا

كەلمەس. ايتسەدە مەسئال ۋەشەن سەبەردەگى ۋى
سالۋىشلار ۋە مەرىنەن ۋەبەر دالەل كەلەرمەيەك:

1906 - جىلى ول جاقتاعىلار ۋى سالۋۇ جۇمەسەن
ايداۋداعى جۇمەس دەب اتاۋشى ەدى. جۇمەسكەرلەرگە
سايداعى سۇۋعا ۋجۇرب سەتەۋگە تۇۋرا كەلەۋشى ەدى .
تاماق تارىن وزدەرى سەتەيتۇن. كەۋدەسەنەن كەلەتۇن
ساسىق سۇۋدىك باتباعەن كەشەب بارەب، سۇۋ تاسەب
شەتۇن. تاغى سول سەپاقتى بەينەتتىك تۇرلەرىن باستان
كەشەرب ۋجۇردى. شارت قاغاز بويەنشا پودبە تەشەكتەر
ۋنىك بارەنە وزدەرى مەنەتتى ەدى. ودان باسقا جۇر-
مەسكەرلەردىك جاتاتۇن ۋينە (باراق) جاساماق بولعان.
ۋنەسى مۇلەم ۋرىنەلماعان. جۇمەسكەرلەر اشەق ،
سۇۋىقتى باستان ۋتەرب ۋجۇردى. جاتاتۇن ۋرىندارى
جالاكاش جەر بولدى. شەداۋعا مۇمكىن بولماعان سوڭ
جۇمەستان ۋبەر ۋمەين الماي كەتەۋگە تۇۋرا كەلدى.
كەتەكشى بولەب ەدى، پودبە تەشەك سەلەزنوب شارت
قاغازدى بۇزغاندارى ۋشەن سوتقا تارتتى. باسقا ۇلىقتاردا
پۇدبە تەشەك جاققا شەبەب ۋسوزىن سويلەدى. ۋتەبتى
ۋرادنەكتەردە ۇلىقتىق كۇش كۇرسەتەب، جۇمەسكەرلەردى
جۇمەستان باس تارتقانى ۋشەن تۇتقىنعا الا باستادى. (1)

1) «سەنەپنوي پەيەنەر» گازەتنىك 1906 - جىلى سەنتەبەردىك
ۋنىدە شەققان 36 سانىنداغى «سەبەر» ۋمەرىنەن دەكەن ماقالانى وقى.

پودىرە تىشىكتەردىڭ ۋېمىدىلىغى.

سول مەزگىلدە گى جۇمىسكەرلەرگە قارسى پودىرە-
تىشىكتەردىڭ دۇشبانلىق جاساق جاساۋى ۋزالدىنا قىزىق
اڭگىمە. ولاردا ۋىتقاپ جاتباغان. ۋزارا بارلىق ماسەلەلەردى
كىلىسەب الىب جۇمىسكەرلەرگە قارسى ۋبىر جول ۋس-
تاۋعا كۇش سالىب ۋجۇردى. ۋبىز جوعارىدا كىرىپىش
زاۋىتىنداعى پودىرە تىشىكتەر 1889-1900-جىلىلارنى بۇل
ادىسكە تۇسكەنەن كورسەتىپ كەتتىك. پودىرە تىشىكتەر
توڭكەرس جىلىلارنى بۇرىنغىسىنان دا باسىم ۋوزۇيىمىن
كۇشەيتتى. ۋبىراق ولاردىڭ ۋيدىمى جالغىز عانا كەسەب-
شىلەر وداعىنا كۇرەس اشىب تۇرىۋ مەس، ولاردىڭ
ويىنىڭ ۋتۇبى جۇمىسكەرلەردىڭ ۋيىمىن بۇزىۋ. وداق تار
مىنان كوڭىلىن قايرىۋ، جاناسول بىزبەن ولاردى ۋتىب وتىرىپ
ۋوزدەرىنىڭ تىلەگىنە اكدىۋ ەدى. ماقساتتىڭ ايدىرىقشا
ماعاناسى بار ەدى. بۇل ماقسات بەن ولار جۇمىسكەرلەر
مەن بايلانىس جاساستى. ۋيتكەنى، پودىرە تىشىكتەردىڭ
ۋبىر قانارى جۇمىسكەرلەر مەن ۋبىر اۋىل دان شىققان
بولاتۇن. پودىرە تىشىكتەردىڭ بۇل قاتنىناسىۋى مەن جۇمى-
سكەرلەردى اپاۋىتتاردىڭ، (پومەشىكتەردىڭ) باسى باير-

لاۋلى جۇمىسكەرلەرى سىقىلىقى قىلماق بولدى. ولاردىڭ
ويىنىشا بۇلار باسى بايلىلارشا (Крепосник) جۇمىس
قىلىدى دەپ بىلىدى. توڭكەرس بولغاننان اق جايلارى
كەتە باستادى. جۇمىسكەرلەردىڭ نارازىلىقى سەزدى.
سوندىقتان ايلا جاساۋعا كىردىتى. بىتىسەيمىك، سەنى
مەن بىزگە جانچالدا ساتۇن نە جەتەيدى. «تۇۋىسقانبىز
دوسىمىز» دەگەندى شىعاردى. پودىرەتشمىكتەر 1906-جىلى
26-مايدا پوتىرپور قالاسىندا ھى وزدەردىڭ وداعى جىيىد
لىسىندا سويلەگەن سوزدەردىڭ تۇيىنى: «جۇمىسكەرلەر
مەن ۇيىمداستۇدىڭ امالىن تابايىق. ەكىنشى جاعىنان
ولاردى جولاس تۇۋىس دەپ، جىيىلىستاردا ۇۋادە بەرىپ
بىردەمە نىستىمىز دەيمىك. سونى مەن ۇز ارالارنا الالىق
ەنگىزىپ، جاڭقا قۇرىلىپ كەلە جاتقان جۇمىسكەرلەردىڭ
جاس وداعىن بۇزىۋعا تىرسايىق» دەگەن. (*)

بۇل جىيىلىستا ۇي سالىۋىشى جۇمىسكەرلەر وداعى
نىڭ ۇۋاكىملى شىعەپ سويلەپ پودىرەتشمىكتەردى ماسقارا
قىلىدى. ۇي سالىۋىشى جۇمىسكەرلەر وداعى جۇمىس كۇن
من 8 ساعاتقا تۇسىرىپ جاناۋىر جۇمىستى وزگەرتەدى،

(*) كۇۋرىيە 12-سان 3، بەت «جۇمىسكەر قوزعالىسى»
دەگەن ماقالانى وقى.

وزگەرتە الادى دا. ونسوڭ جۇمىسكەرلەر مەن پودىرەتە-
شىكتەردىڭ ماقساتى بىرىنە. بىرى قايشى دەدى.

وسىنان كەيىن قاي قايسىنىڭ بولسا دا «تۇۋىسقان
لىق» ويىندا عىسنا كوزدەرى جەتتى. پودىرەت شىكتەردىڭ
بىرەۋى جۇمىسكەردىڭ بىرى مەن داۋلاسىپ وتىرىپ
كوشەگە شىققاندا، ۇران شاقىرسام وزدەردىڭ اق بىر-
نىڭ قالماي جىمىنالا سىڭدار دەگەندە، جۇمىسكەر تۇرىپ
«ئاس، بىزدە اشتار كوب، بىز اشعەمىزدا، سونى مەن
كوبكە شىدايمىزدا، بىراق ۇيىمدا سامىز، كۇرەسەمىز،
ولە- ولگەنشە كۇرەسەمىز، كىم جەڭگەن سوندا
كۈرەمىز» دەپتى. (1) ەگەر پودىرەت شىكتەر ۇيىمىنىڭ
سول جىلداردا عى ۇستۋىن بايقاب وتىرساق، بىلەي
وزىنىڭ جولىن (پىروگىراممىن نىسكە اسىرۋعا جان
تالاسىپ وتىرعانىن كۈرەمىز. 1917 - جىلى پەبىرال توڭ-
كەرىسىنەن كەيىن الداۋدىڭ ەندى قىيىسىن كەتە باس-
تاعان سوڭ، جۇمىسكەرلەردى ۇز وداعىنا تارتىۋ ماقسا-
تىن كوزدەي باستادى. بۇرىنقى كەسىپتى بىيلەۋ ۇلگە-
سى كوكەيىنەن كەتەي ولاردى تىنىشتەندىرەمادى.

(1) كۇۋرىيەر 12 - سان 3 - بەت «جۇمىسكەرلەر قوز-
عالىسى» دەگەن ماقالىنى وقى.

پەتەر اگىرات قالاسىندا جازدى كۈنى 1917 - جىلى
پودىرە تىشىكتەر وزدەرنىڭ وداعىن ۋىندىرس نەگە -
زىنە قويىپ، جۇمىسكەرلەرگە قارسى شاپىۋ ماقساتى
مەن جۇرگىزگىسى كەلدى. وستابتارنىڭ 18 - تارما -
عىندا: «وداق كۈندەب جالدانعان جۇمىسكەرلەرگە
بەلگىلى جال اقى بەلگىلەيدى. ول بەلگىلەگەن اقىنى
وداقتىڭ مۇشەلەرى (پودىرە تىشىكتەر) بۇزسا وتە قاتتى
تەكسەرىۋگە المىنادى» دەيدى. وستابتىڭ تاغى ۋىرتارما -
عىندا: «وداقتان تىسقارى تۇرعان ادامدار بەلگىلەنگەن
باغعا باسەكە اشسا، پودىرە تىشىكتەر وداعى ونىڭ جۇر -
گىزىپ وتىرعان بارلىق جولدارىنا قارسى كۇرەس
اشادى» دەيدى. بۇل تارماقتىڭ سوزى الدى مەن جۇمى -
سكەرلەرگە جانا ولاردىڭ كەسىمىشلەر وداعىنا بولا
ايتىلعان سوز. تاب سول قارساڭدا وداق بەن پودىرە -
تىشىكتەردىڭ اراسىندا ەگبەك اقى، شارت قاعاز بويىنشا
كەسىلسىن دەپ كۇرەس بولمىپ وتكەن. پودىرە تىشىك -
تەر وعان مۇلكە كونىبەي شىققان. بۇدان ۋارى پودىرە -
تىشىكتەر وداعىنىڭ وستابتىندا جۇمىسكەرلەردى 5 تۇرگە
بولەدى. جانا جومىسكەرلەردى جىلداپ جالداۋ تۇۋرالى
تاغى سول سىياقتى جەرلەرى بار.

بارىنەندە كەرەگى وستابتىڭ 20 - تارغى . بۇل قاراماق جۇمىسكەرلەردى قارا تىزىمگە تىركەۋدى شىمال-رادى. «سوزى مىناۋ:» وداقتىڭ (پودىرەتشىك وداعى) جۇمىسكەرلەر مۇشەلەرى مەن قوجالارىنىڭ اراسىنان شىعاتۇن جانجالعا ارناب تىزىم جاسالماۋ كەرەك. تىزىمدە جۇمىسكەرلەردىڭ ءوز اتى، اكەسىنىڭ اتى، پامەلىسى بولماۋ كەرەك. «جانا ونىڭ جۇمىسقا زىيىرەكتىگى، ءبىلىمى، كەسىبى، جاقسى مىنەزدەرى تاغى قاي تۇر - دەگى جۇمىسكەرگە جاتاتۇن تۇۋرالى ماعىلىۋمات بولماۋ كەرەك. بۇل ءتىزىم ايمىندا ەكى ىرەت وداقتىڭ بايانىدا - ماسىنا كىرگىزىلىپ تۇرسىن. بۇل دەرەك كىتابقا جازىپ قويدۇ ءۇشىن كەرەك. ول كىتابتان ار ءبىر پودىرەت-شىك قاي جۇمىسكەر تۇۋرالى اقبار كەرەك قىلسادا الىب تۇرا الار ەدى.» (1)

مىنەكىي، پودىرەتشىكتەردىڭ «شىن تۇۋدىسقانىشلى» جاساب وتىرعان جولى. (پىروگىراممى) وداق بەن جۇ-مىسكەرلەر مۇنى 1917 - جىلغى توڭكەردىسكە دەيىن،

(1) «رابوشىي پۇۋت» دىڭ 23 - سانىدا 1917 - جىلى
12 - وگتەبىردە شىققان «پەدوسۇبتىڭ» پودىرەتشىكتەر ۇيىم-
ئاسىب جاتىر» دەكەن ماقالاسىن وقى .

تۇردى. ئۇي سالىنىشى جۇمىسكە رەردىڭ قوزغالىسىنا
ساياسى پارتىيالاردىڭ قايسىسىنىڭ ئىقبالى كوبرەك جۇردى
دەسە بىز بۇنى كەسىپ ايتا الامىز. بولشەبەكتەردىڭ
(كامۇنەس) پارتىياسىنىڭ ئىقبالى جۇردى. مىسالى:
1897-جىلدىكى گومەل قىلىنىشى ئۇي سالىنىشى جۇ-
مىسكەرلەر ئارىسىدا پارتىيانىڭ ئۆيىمەسى بولدى. ئۆيىمە
ۋەكىت جۇمىسىنان وزگە، جۇمىسكە رەردى كۆرەسكە
شاقىرىپ، كۆرەستە تۇب- تۇورا جەتەكشىلىك جاردەمىن
كۆرسەتتى. جۇمىسكەرلەر شاقىرىۋعا ەربى ئىس تاستاۋ
جاريالادى. بىسقا جە رەردەگى ئۆيىشلەر مەن سويلەسەپ
ئىتەماق، بىرلىك ساقىتايىق دەستى. جىمىلىستارىندا جۇمىس
تاستاۋدى باسقاراتۇن كامىتەت سايلاپ جۇمىس كۆنەن
14 ساعانقا دەپىن قىسقارتىۋ، جۇماسىنا 6 سومعا دەپىن
جال اقى ئۆسۈرۋدى سۇراۋ جوباسى جاسالدى. ئۆيىمە
اي كۆرەسكەننەن كەپىن پودبەتەشكىتەر كەلىسىمگە كەلمەي
تۇرا المادى. جۇمىس كۆنى 2 ساعات قىسقارتىلىپ، جۇ-
ماسىنا 6 سوم اقى وسىرىلەتۇن بولدى. ودان ئارى پارتىيا
ئۆيىمەسىنىڭ جۇمىسى بۇداندا كۆلەمەنەپ ئۇي سالىنىشى
جۇمىسكەرلەر ئارىسىدا 1900 جىلدا دەپىن ئىستەپ بەردى.
باستا ايتىپ كەنكەن بەلساۋەت گىراتتاعى ئۆيىمەدا

300) ۋېي قالاۋىشلار مەن 200 دەن اسا بالتاشلار، ۋېي
عارتمۇشلاردىڭ ۋاقتىمەسى (پارتىيا ۋېيىمدارنىڭ ۋىگد-
تىنىڭ اسەرى مەن بولغان. پەتەربور ۋېي سالىۋىشى
جۇمىسكەرلەر وداعىنىڭ 1906-جىلى جابىلمايدا پارتىيا
قبالىنىڭ سەزىلگەندىگىنەن ەدى. تىڭشى مەكەمەسىنىڭ
قالا باستىمىنا جازعان قاتىندا (1906-جىلى 13، دەكابىر-
دەگى قات) بۇنى اشىب، اشىب ايتادى. «جەرگىلىكتى
ر. س. د. ر. پ. ۋېيى ۋىگت تاراتىۋ ماقساتىندا بۇل
وداقتار مەن بايلاانىب وتىر. جانا ۋاقتىنىڭ جاعدايىنا
قاراب مەملەكەت دۇۋماسى جابىلغاننان كەيىن، پارتىيانىڭ
يقبالى قوعام تارتىمىنە قورقنىش ەنگىزە باستادى» دەيدى.
مىنەكى، پەتەربورداعى ۋېي سالىۋىشى جۇمىسكەر-
لەر وداعىنىڭ 1906 - جىلى بىۋل ايمىندا جابىلغۇنىنىڭ
بىر سەبەبى وسى بولاتۇن. پالەتسە يىلەر مەن تىڭشىلار
وداق ۋېيىمدارىن تۇنشىقتىرماي پارتىيا مەن بايلاانىس
جاساب، پاتىساشىل، كاپىتالشىل ۋىگمە تەكە بواقىمىسز
كۇرەس اشقان ەدى. بۇنداى بايلاانىستاردىڭ شىنىدە
وتە-موتە كوزگە تۇسكەنى جوعارىندا ايتىلغان بىرىنىشى
كانپەرەنسىيەنىڭ قۇرۇلمىسى ەدى. (1906-جىلى جانىبار
يىمىدا شاقىرىلعان ماجىلىس) كانپەرەنسىيەگە كەلگەن

17 ۋاۋاكىلىدىكى 10 سانسىيالىق دەۋىكىمىرات، 1 انار قوۋ-
سىيىنىكىلىق، 6 ۋى پارتمىيادا چوققار ەدى. بەرتىن
كەلە وداق بەن پارتمىيانىڭ بايلانىسى وداندا نىمىيالىق بەر-
دى. پارتمىيالىق كۇرسى وداق قوزغالىسىنا چەتەكىشلىك ەتتۇ
مەن بالشەبەك قاتارىنا كەلمۇگە تۇستى. 7 - 1905 -
چىلىقار مەن 13-1912 - چىلىقار دىڭ ارانىندا ار ۋىر
پارتمىيالىق كىكتەرى (مەنشەبەك، سەر، ماكىسىمىالىق جانا
انارقىيىسى) ۋوزىقىلىق جۇرگىزىمۇگە تالابتاندى. ۋىرلىق
بولشەبەك پارتمىيالىق مەن سالىستىرغاندا، ولاردىڭ جۇر-
گىزگەن ىقىبالى الدە قايدا تومەن ەدى. 1904 - چىلىق
ماسكەۋ، سامار تالىق باسقا قالالاردا اشىق سىتەيتۇن وداق
ۋىمىدارىندا، جانا جاسىرىن سىتەيتۇن وداق ۋىمىدا.
رىندا، ۋى سالىۋشى جۇمىسكەرلەرگە بالشەبەك پار-
تمىيالىق ىقىبالى جۇرۇب وتىردى.

بۇل ايتىلغاندا ادەب 1917-چىلىق ىقىبالى پەبىرالى توگ-
كەرىسىنەن بەرى، ۋى سالىۋشى جۇمىسكەرلەر بالشەبەك
پارتمىيالىق تۇۋىنىڭ اسىمىدا تۇرغانىن كورسەتەدى.
پارتمىيالىق ولارغا چەتەكىشلىك ەتتۇ، سول چەتەكىشلىكتىڭ
سەبەبىنەن ۋى سالىۋشىلار مەن ولاردىڭ وداقتارى كۇ-
رەستى اقىرى چەكىب بوستانلىققا قولى چەتتى.

وداقتاردىڭ ويىران بولمىشى مەن قىسىم جولىدارى.

1907-جىلىدىڭ ايامى مەن 1908 - جىلىدىڭ باس كەزدەرىندە، جان-جاقتىڭ بارىندە دە كەسىپشىلەر وداعى ويىران بوتقا بولا باستادى. ويىران تۇسىنىدا ماسكەۋ، پەتىربور، ساراتوب، قىرىم، جانا باسقا قالالارداعى وداق ۇيىمدارى جايىلىپ قالدى. جايىلماق سەبەبى: پاتسا ۆكىمەتى، ۇسىب كەلە جاتقان جۇمىسكەرلەر بەلسەندىر-لىكىگە قارسى شاپقاندىعىنان ەدى. ول شاپىستىڭ مۇم - كىنىدىك العانى 1905-جىلى توڭكەرىستىڭ چەكلىگەن زاردابى ەدى. وداقتى جايىۋدا ەار تۇرلى سىلتاۋلارمەن جابتى. باسقا قالالار وداقتار مەملەكەت دۇۋماسىنا قات جازىب جۇمىسىنەن دارعا بەرىلەتۇن جۇمىس ۇيىمداستە - رىۋىن سۇرابتى. تاغى سول سىياقتىلار دەپ جاۋىبتى.

بۇل 1907-جىلىدان 1911-جىلىدىڭ اقىرىنا دەيىن بولىپ كەلدى. بۇل وردىس جۇمىسكەرلەرنىڭ قوزغالمىسىندا قىسىمنىڭ قاتتىسى جانا قوزغالمىس سوڭىنا شىراق المىپ تۇسكەن زامان دەپ اتىلادى. ويىراندى كەسىپ - شىلەر وداعىنا سالىپ بولغان سوڭ، كاپىيتالەستەرى بۇرىنغى

تارتىپىن قايتا ورنانئۇغا بار كۇشىن سالا باستادى. پاتسا ۇكىمەتىنىڭ پابىرىك - زاۋىت تۇۋرالى شىعارغان تابانىسىز زاڭدارىنىدا جۇمىسكەر ماسەلەسى تۇۋرالى ازدا بولسا ايتىلغان سوزتابىلسا، ۇي سالئۇشى جۇمىسكەرلەر ۇيدىرىنىسكەن زاڭى بولغان سوڭ شىتاب جۇرەتۇردى. ۇدراق ساناسى ەنىب قالغان ۇيىمداسقان جاساق بولغاندىقتان بىلگەرگى كۇنگە دەپ بۇل سالئىنغان جولىنا اربىنە كوندىگە المادى، قارسى قام ويلادى. قايترا وداق جاساۋدىڭ مۇمكىندىگى بولمادى. قايسى ۇبىر جەرلەردە وداق جاسايمىن دەۋشىلەر كورىنە باستادى. ۇدراق قىسىمنىڭ كۇشى مەن قاراپ بولدى. پەتىربور قالاسىندا 1907 - جىلى اعۇس ايمىندا ۇيى سالئۇشىلار وداغىن قايتادان جاساۋشاراسىنا كىرىستى، اربىز بەردى. بەرگەن اربىزدارى ەكى ايداي كەزبەگە ۇشىرادى. نەشە برەت قابىل لىمادى. قابىلداماۋىنىڭ سەبەبى: «وداق كوشىلىك جىيىلىس بەن ەكىسكورسىيا جاساۋدى ۇسىنادى. تاغى دا وداق مۇشەلەگىنە كەسكىن ونەرشىلەر مەن، مىرامىر - شىكتەرىدى دە العىسى كەلدى. بۇلارى زاڭغا قايشى. نەگە دەسەڭىز، كەسەبشىلەر وداغى جالغىزاق ۇبىرتەكتەس

كەسپتىڭ جۇمىسكەرلەرىن قۇراستىرىۋعا ەرىكتى،
دەيدى. (1)

اقىرىندا ۋوكتاىبر كۇنى وداق ۇيىمىن جاساۋعا
ۇلىمقات ەتىلىدى، ۇبىراق ۋىيران قىلىپ توزدېرىپ
جىبەرگەن وداقتى قايتا جاساپ، ۇس جۇرگىزە قويىۋ-
دىڭ مۇمكىندىكى بولمادى. ەگەر مۇمكىندىكى تابىلا-
عانداي ىرەتتەر بولسا جاسىرىن پالەتسە، تىكشىلاردىڭ
كوزىنە كوردىنبەي باس قوساتۇن بولىدى. بۇدان باسقا
امال جوق ەدى. قالا ناشالنىڭنىڭ ىراقىمى ۇتۇسىپ
وداققا ۇلىمقات بەرىپ وتىرسا، ۇبىر جاعىنان ۇي سا-
لىشىلارعا ۇوزىنىڭ كەسىپ ۇلگىسىن جۇرگىزىپ
جىك سالىپ وتىرادى دا، ەكىنشى جاعىنان تىكشىلارىن
قويىپ «بۇزغىشتاردى» ۇستاۋدىڭ قارازىندا بولىدى.

بۇعان قاراعاندا ول وداقتاردى ۇنەمى جۇمىس
ىستەپ جاردەم قىلىپ تۇردى دەۋگە مۇمكىن ەمەس.
سونى مەن ۇي سالىۋىشى جۇمىسكەرلەر بولسىن، جالىپى
جۇمىسكەر تابى بولسىن بۇل جىلداردا جەر استىنداعى
سوقىر تىشقانداي اق بىرتىندەپ كۇشمن جىيىپ، الداعى
كۇرەسكە دايمىنالا بەردى.

(1) پەتىرىوردىڭ قالا ناشالنىڭنىڭ 25-اۋغۇستا 1907-جىلى
جازغان قاتىنان.

ۋېمىنىڭ قايتادان قۇراللىقى.

پانسا ۋكىمەتى جۇمىسكەرلەر قوزغالمىسىن مۇلىدە قۇرتتىم دەپ بوسقااق ويلاغان ەكەن. كاپىيتال سويىملى باستارىندا دەگگەلەك ويناب تۇرغاندىنا قاراماستان، جۇ - مىسكەر تابىنىڭ نارازىلىقى، قاستىمى كۇن ساناب كۇشەيە بەردى. ەندى چالغىزاق «اتقان» دەپ شاقىرىۋ - دى كۇتىب تۇر ەدى. بۇل «اتقاندى» جۇمىس تاستان لەنا جۇمىسكەردىن اتقان مىلىتىق داۋسىنان ەستىدى. لەنادا بولغان اتىس جان - چاقتىڭ جۇمىسكەرلەردىنىڭ ەباردىن قوزغادى. چالپاق جۇمىس تاستاۋشىلىقى، ساياسى قارسىلىقى، شاربۇا كەرەگەن، سۇراۋشىلىقى باستالىدى. وسى ۇۋاقىتتان جۇمىسكەر قوزغالمىسىنىڭ چاكاندان كوتەرىلىۋى، بەلسەندىلىگى قاۋلاب ۋسىۋى جانا جۇمىس - كەردى ۋىمىداستىرىۋ باستالىدى. پىرولەتارىيات باسباسى «پىراپىدا» گازەتى شىعبى كەسىبىشلەر ۋىمىسىن چاساۋعا كىرىستى.

1913 - جىلى پەتىمىرگىراتقا، 1914 - جىلى چازكۇنى ماسكەۋدە، ساماردا جانا باسقا قالالاردا ۇي سالىۋىشلار وداعى چاسالادى. بۇل جىلدارى ۇي سالىۋ جۇمىسى

ويلاماعان جەردەن تەز كوتەرىلىپ كۈبەيىپ كەتتى.
 ۋلكەن قالالاردا جۇمىسكەر جەتتەي جاتقانى بايقالدى.
 ۋلكەن ۋي سالىمب جانقان جىيىن جۇمىسكەرلەر قانار -
 لاردىن تۈزەپ، قالدەردىن تەكسەرەپ، «پىراپىدا» گازەتىن
 وقىپ كۈرەسكە ازىرلەنىپ جاتتى. بۇل ۋي سالىم
 جۇمىسنىڭ قىزىپ تۇرغان مەزگىلى، سوعىس باستالاردىڭ
 الدى ەدى. ۋي سالىم جۇمىسى ساۋدە گەرلىكىگە اينالىپ،
 تارتىپ دەگەن بولمادى. قوبىلغان شارىتىڭ 12 دەن
 ەبىرى ورىندالماي بۇزىلىپ قالا بەردى. بۇدان شىققان
 ناتىيجا جۇمىس اباتى جىيلەنە باستادى. ونداعان جۇ -
 مىسكەرلەر قۇلاغان ۋيدىڭ كەسەگىنىڭ استىندا
 كومىلىپ جاتىۋشى ەدى. بودا ۋلكەن نارازىلىق تۇۋ -
 غىزىپ، ۋي سالىمىشلار كەبەگىن ساقىتاۋ قامىزداندىرىۋ
 تۇۋرالى قىزىۋ كىرىسىپ تەكسەرە باستادى. بۇل تۇۋرالى
 «پىراپىدا» گازەتىنە حازىپ، شىعارغان قارار لاردىن
 مەملەكەت دۇۋماسىنداعى باشبەك دىپوتاتتارىنا جىبەردى.
 بۇل ۇۋاقىتتا وداقتارعا ەس ىستەۋ وڭاي بولمادى.
 پالەتسەيلەر كوزدەن تاسا قىلماي اڭداب ە جۇردى. بىر
 دەمەسەن سەزسە قاتتى شارا قولداندى. وداقتىڭ جىيىلىسىن
 شاقىرىۋ تىببىتى قىيىن بولدى. مىسالى، پەتىرىبور قالا -
 سىنداعى وداق، قالا باستىمىنان 1913-جىلى 6 وكتا -
 بىردە جىيىلىس شاقىرىۋعا ۇلىقىسات سۇرادى. (زاڭ بويىنىشا

سولاي ەدى. ۋىلىقسات بەرىلىدى: ۋىلىق جاسىرىن قات
ارقىلى پىرىستوبىقا تاپسىرعانى:

1) جىيىلىس ۋىلىقتىندا ەسكەرتكەن ۋىلىقنىڭ
ەكىنىشى، ۋىلىقنى قاپاتىنداعى بارلىق بولمەلەردە
جازا بالكوندەردە كىسى وتىرماستىن. ەسكىتەرى جابىق
تۇرسىن.

2) جىيىلىس بولاتۇن ۋىلىقكە 200 دەن ارتىق كىسى
جىبەرىلمەستىن.

3) جىيىلىسقا ەنىۋىگە ۋىلىقنىڭ مۇشەلەرىنە عانا
ۋىلىقسات. جازا مۇشەلىك بەلەتى كورىنىپى جىيىلىسقا
جىبەرىلمەستىن» دەيدى.

ۋىلىقنىڭ جىيىلىستىن مۇشەلەرىنەن باسقا پىرىستوبىقا
كەلىدى. جىيىلىستىڭ تاعدىرى سولاردىڭ قولىندا
بولدى.

مىنەكى، ۋىلىق سالىۋىشىلاردىڭ 6 - ۋىلىق بىر دەلى
جىيىلىسى ۋىلىق كەزدەستى. قالا ناشالىنىڭ جىيىلىسقا
مۇشەلىك بەلەت بەن ەنەتۇنىن، ۋىلىق بىلىك بىرگەن جوق
ەدى. بۇرىنقى ادەت بويىنشا جىيىلىسقا كىتابتاعى تىزىمگە
قاراب جىبەرىلەتۇن. كىتابتا ۋىلىق مۇشەلەرى جازىۋىلى
بولاتۇن. نەمەسە، شاقىرىۋ قاعازبەن اق نىگىزە بەرەتۇن.

بۇل جولى كۆپ جۇمىسكەرلەر بۇرىنغىداي قوي دەپ
بەلەتتەردىن ۇمىتقانى، ۇمىتەپ يا قالدىرىپ كەتەپ ەندى،
بارىپ قايتا اكەلەمەن دەپ جۇرىپ جىيەلسقا كۆبى ەنە
الماي قالدى. بارلىعى 150 كىسى جىيەلدى. جىيەلسقا
كەلگەن پىرىستوتىنىڭ چارەشەشى جىيەلس باستالغانان
اق كەسەرلىك قىلىپ، جىيەلىستى وتكىزىۋگە مۇمكىندىك
بەرمەي باستادى. باياندا مالار بوينىشا ماسەلەلەردى تەك -
سەرتبەي، قۇر وقىپ شەخەۋدى ەلايىقتادى. كۇن تار -
تەبىندەگى ماسەلەلەردى دە تەكسەرتبەدى. مەسالى ولگەن
جۇمىسكەرلەر تۇۋرالى. (بۇنى قالا ناشالنىڭنىڭ ۇزى
ۇلىقسات قىلىپ ەدى)

ونان كەيىن چارەشە جىيەلىستى بۇزىپ، جابىلدى
دەپ چارىيەلادى. كۇن تارتىپىندەگى ماسەلەلەر قارالىپ
بىتكەن دە جوقتى. چارەشەنىڭ بۇل قىلغانىن وداق
باسقارماسى قالا باستىغىنا ايتىپ شاعىم ارىز بەردى.
بىراق ونىسەن ەلەگەن ۇش كىم بولغان جوق.

بۇدان باسقا مىناداي وقىيەلاردا بولىپ جۇردى.
قالا باستىعى جىيەلس لەكسىيە دەگەندى اشىۋعا مۇلدە
ۇلىقسات ەتبەۋشى ەدى. ۇتەبىتى ماغان دەسە جاي ۇز
بەتەنشە جاسالغان كۇناسىز، ۇكىمەت قۇرىلىسىنا ۇش

«بىر جاناسبايتۇن بولسادا توقماتىب وتىردى. مەسالى،
«جەر ۋە مەرى» دەگەن ئەمەدا لەكسىيە جاساۋدى اشقىز-
باي قويدى.

سوندايى دالەلى: «وداقتىڭ كۆبىشىلىك الدىرىدا
لەكسىيە وقىمىتۇن قۇقۇقى چوق» دەيدى. دۇرىسىندا
ۋىتاب بوينىشا وداق وغان ەرىكتى ەدى. اقدىرىندا
بۇنىڭ بارىن نىستەۋدەگى ماقسات، جۇمىسكەرلەر ۋ-
يىمىنىڭ بوينى وسىرمەسكە قىرىسىدىن تىيگىزە بەرمەك.
سونى مەن پاتسا تاغىنىڭ اماندىدىن ساقناماق
بولاتۇن.

وسىنداي وقىيالار باسقا قالالاردا دا بولمى
جاتتى.

1914 - جىلدى سوعىسقا ۋى سالىدۇ. شىلاردىڭ قاتىناسى.

بۇل قالب 1914 - جىلدىڭ ورتا كەزىندە دەپىن
بولمى كەلتى. قىسىمىنىڭ قاتىلىغىنا قارامىستان ۋى
سالىدۇشلار ۋىيىمى ۋىستى، بەكىدى. استىرتىن قوزعا-
لىدىندا بالشەبەكتەر جەتەكشى بولدى. ۋىبىراق ۋلى

سوعس باستالار الدىنان لەنىنگىرات، سامار جازا باسقا
قالالاردا وداقتار تاغدا ويران بولدى. جالعوزاق ماسكەۋ
كەسىبشلىەر وداغى جابىلمادى. 1914 - جىلىنىڭ اغۇس
اينىدا ۋىي سالموشمىلار وداغىنا ۋلىقسات ەتىلدى. ۋىي
بۇدان باسقا اۋدانلارنىڭ كۆپىنىدە جابىلماعان وداق
جوق. سەبەبى، وداقتار پاتسا ۋكىمەتمە نارازىلىق كۆ-
رسەتمە مەن تۇرمادى، بار كۇشنىن سالىب دۇنيە
سوعسنا قاستىغىن كورسەتتى. اسدەرسە، پەتىر پىرو-
ئەتارىياتلارنىڭ سوعس الدىنان ۋس تاستاب، بۇۋانەرە
پەتىر بورغا كەلگەندە دۇشبانلىق ۋورمەن قارسى العان ەدى.
جۇمىسكەر تاپنىڭ كۇشى وزىندە ۋبۇتىن تۇرمادى.
اباقتا الدىنى، سوعس جەرىنە جىبەرلىدى. قوزعالمىنىڭ
دەر كەزدەرى سوعسىسىز ۋوتتى. پانسا ۋكىمەتى سوعسىنى
جۇرگىزە بەردۋگە مۇمكىندىك بولدى. ۋىي اق جۇمىس-
كەر تابى قايتادان تۈزلە باستادى. پەتىر بوردا ويرانغا
ۋشراغان وداقتاردان قالغان جولداستار بولمىس بايلانىس
جاساب، جۇمىسقا قايتا كىردۋگە دايندىالا باستادى.
سوعس بەن حاڭا قىسىم تولقىنى قوزعالمىنىڭ ۋسىدۋىن
قويغىزا المادى.

كۇن ساينىن قاۋلاب ۋسىب وتىردى. اي ساينىن، جىل

سايىن جۇمىسكەر ئاينىنىڭ بولسادا، ەلنىڭ بولسادا
نارازىلىقى وسە بەردى. ونىڭ ۇستىنە سوعىس بىن
بىرگە قەمباتشىلىق، ەتۇرلى جوقشىلىق ەڭبەكشىلەردىڭ
كۇيزەلىسى تۇۋدى. جىيان سوعىسى ەرىكىسىز توڭ-
كەرىستى تۇۋغىزدى. جۇمىسكەرمەن سالدات شەنەلىن
كىيگەن كىرىستىنانىاردى توڭكەرىسكە باسشى بولدى.
توڭكەرىس اۋەلى پاتسا تاغى مەن ەتاجىنىڭ ويرانىن
شعارىب، جۇمىسكەر، سالداتتار دەپوناتىن قۇربوتىرىب
وكتابىر كۇندەرىنە داينىلىق جاسادى.

1917 - جىلغى توڭكەرىس جاننا ودا - قتىڭ ۇسىمى.

1917 - جىلغى توڭكەرىس كۇندەرى ۇي
سالەۋشىلار بارلىق جۇمىسكەر تابى مەن بىرگەجەكسۇ
ردىن پاتسا ۇكىمەتىنە بارلىق كۇرەس تاجىرىيىبەلەرىن
جىيناب تۇرغان كۇندەرى ەدى. پاتسانى تاغىنان قۇلاتىب
بولغان سوڭ ۇي سالەۋشىلار تەزىنەن اق كەسىبشىلەر
وداغىن جاساب الدى. مارت اينىنىڭ بىشىندە 1917 -
جىلى جاكېبردان كەينىڭى ساڭىراۋ قۇلاق سىقىلىدى

جان - جاقتىڭ بۇرىنەن ۇيىمدار شىعا باستادى. ۇيىمدا -
سقان كۇننەن باستاب جۇمىسكەرلەر ماقساتىن قورعاي -
يتۇن بولدى. سوندادا ۇبارى بىردەي تەب - تەگىس
قاتەسىز ۇيىمداسقان جوق. العاشقى ۇيىمداسمۇعا بەت
قويغان مەزگىلدە كەي ۇبر تەسەقتاردىڭ ۇز الدىنا
جۇمىس ونەر تۇرىنە قاراي وداقتاسىۋى بولدى. (ۇي
ورنەكشىلەرى، سىلاۋشىلار، سۇۋ جىبەرەۋشىلەر وداقتارى
بولغان). ول تۇرسىن ۇي قالاۋشىلار، ۇي اعارتەۋشىلار
وزدەرى كەسىبشىلەر وداعى بولىپ بولىنىۋىگە قامقىلدى.
اقىرىندا بۇل سىياقتى جولدىڭ قايسىسى بولسا دا،
كوب قىيىمشىلىق بەن بارىپ جويىلدى. قىيىنشىلىق
كەلتىرگەن جەرى كىسى جەتمىسز بولىپ، ۇعىنىدەردە
جۇمىسى جەتە جايىلمادى. وسىنىڭ سەبەبىنەن ۇبر قانارى
ونەر تۇرىنە قاراب قالاي بولسا سولاي ۇيىمداسىپ
كەتە باردى. ەكىنشى جاعىنان چاقسى بولغان جەرى دە
بولدى. ول مىناۋ: ۇي سالەۋشىلارعا ۇبر وداقتىڭ
پايدالى ەكەنى، ونىڭ كەرەكتىگى جەتە ۇعىنىدەرىلغان
سوڭ ولار كوب ايتىسىپ كەلىپ اقىرىندا ۇبر وداققا
ۇيىمداسىۋدى قولايلى تابتى. العاشقى جىل جەردە جەردەگى
وداق ۇيىمدارىنىڭ بىرگەسىن تۇرعىزىپ، جەتە كىشى

ۋېيم جاساۋدىڭ قامى مەن ۋوتتى. بۇل جىلدارى كەي
جەردە ۋېولم ۋتۇرى مەن (Секционный) جاسالغان
وداقتار جويمىلغان جوق ەدى. سولاردىڭ نەگىزگى
جىكتەرى قايتا ۋېيمداستىرىلىپ، ۋندىرىس جولما قو-
يىلدى. ودان ارى وداقتاردى ۋبىرى مەن ۋبىرىن قوسىپ،
بىرىكتىرىۋ جۇمىسىن جۇرگىزىۋ جانا بۇكىل برەسەي-
لىك وداقتاردىڭ باسدىن قوسىۋ ۋۋشىن ۋلكەن قاللاردا
جۇمىستاب جاتتى (ماسكەۋدە، پەتىم پوردا تاغى باسقا
قاللاردا).

بۇردىن 1907 - جىلدارى نىستەۋ گەمۇمكىن بولماغان
جۇمىستار 18 - 1917 - جىلدارى مۇمكىن بولدى.
ومىر گەدە كەرىك بولدى. پەتىم وداقتارىنات جىبەرىلىپ،
1918 - جىلى جانبار ايمىندا بۇكىل برەسەيلىك ۋي سالدىۋ-
شىلاردىڭ ۋماجىلىسى شاقىرىلىدى. ول ماجىلىستە ۋيە -
ئاستىرىۋ بۇيراسى سايلاندى، بۇيرا 15 - مايدا سامار
قالاسىندا 1 - بۇكىل برەسەيلىك كانپەرەنسىيە شاقىردى.
كانپەرەنسىيەدە بۇكىل برەسەيلىك ۋي سالمۇشەلاردىڭ
وداعى، ونىڭ ۋيىمى ورتالىق كامىيەتنى سايلاندى. جانا
بارلىق وداق جۇمىستارىنا جەتەكشىلىك كورسەتەتۇن
شارالار نىندى.

1927 - جىلى ءبىز دىڭ وداعىمىز دىڭ جۇمىسىنى
 وسكەنمىنە 10 جىل تولدى. (*) 10 جىلدىڭ تارىقىمىن
 وزگەشە تەكسەردىڭ كەرەك. بۇدان ۇلكەن تاماشالار
 شىقباتى. كوپ جولداستار وداق بىن ەرتەدەن جاساسىب
 كەلەدى. سوندىقتان قولداغى ماتەرىيال بويىنشا تەكسە-
 رىۋلەرى وتە كەرەك. ءبىز وعان دەيمىن قىسقاشا بولسادا
 كەي ءبىر نەگىزگى جەرلەردىن كورسەتىمىز كەتكىمىز
 كەلەدى: 1- باستاب بۇكىل نەرسە يىلىك ءۇي سالىۋىشلار
 وداعى جاسالغاننان كەيىن ونىڭ ورتالىق كامىيەتەتى جەر-
 جەردەگى ۇيىمداردىن بەكىتىۋ، بىرلەستىرىۋ، ولاردى
 جالپى وداق جۇمىسىنا سالىۋ مەن كەلدى. بۇدان باسقا
 وداقتى ۇزىندىرىس نەگىزىندە بىرىكتىرىۋدى قولعا الىى.
 العاشقى جىلدارى جەر - جەردەگى جەكە تەقىمكتەر ،
 كىرىپىشىلەر ، سۇۋ جىبەرىۋىشلەر ، تاغى باسقارلارنىڭ
 ۇيىمداردىن وداققا بىرىكتىرىپ بولدى. ودان سوڭ بۇكىل
 نەرسە يىلىك تەمىر جولشىلار دىڭ ، ۇيشىلەردىڭ
 (Построечник) ، جول تۇزەۋىشىلەردىڭ (Шоссейник)
 بەرتىن كەلە سەمەنت قۇيىۋىشلار دىڭ وداقتارىن ءۇي
 سالىۋىشلار وداعى مەن قوسىۋعا بىرىزلاستى. بولاردى

(*) بۇكىل نەرسە يىلىك قازىرگى كۇندە بۇكىل وداقتار
 وداعىنىڭ جاسالغانىنا 1928 - جىلى مايدا 10 جىل تولادى.

قوسىۋ مەن ۋېي سالىۋىشلار ۋەندىرىس نە گىزىندە
ۋېيىمداستىرىلغان وداغىن جاسادى. قازىردە مىليونداغان
ۋېي سالىۋىشلاردىڭ باسىن قۇراب وتىر.

(2) وداق بىتكەننىڭ ورتالمىقتاعىسى بولاسىن، جەر-
جەردە گىلەرى بولسىن العاشقى قىايتا قۇرالا باستاعان
كۈننەن بەرى ساياسات جۇمىسىن جۇرگىزدى. ۱ دە-
گەننەن اق بايلار ۋەكىمەتتەنە پراقىمىسىز ۋە تۇر ۋستاب
جانا ۋىتەمىشىل مەنشەبەك، سەرىلەرگە قارسى كۇرەس
اشتى. بۇنىڭ دالەلى وداق وەمىرىنە بىتەمىشىلەر دىڭ
الداۋىنا تۇسكەن مەس. وداق ۋېي دەگەننەن بالشە-
بەكتەر مەن ۋېي بولغان. بۇعان قاراغاندا بالشەبەكتەر-
دىڭ تۇۋرا ساياسات ۋستاعانى، توڭكەرىس جولىندا
تۇرغانى. وداق جۇمىسىنداعى ساياسات پەبىرال توڭ-
كەرىسىنىڭ بەرگەننەن ساقىتاب قالمۇ، ونى مەن تۇرماي
ابدەن ايداب شىققانشا، پودىرەتشمىكتەر مەن، بايلار مەن
تاب كۇرەسىن جۇرگىزە بەرىۋەدى. ۋېي سالىۋىشلار
كەڭەسىن ورنىقتىردى، وكتا بىر توڭكەرىسىندە ايدىندالدى،
جانا بەلسەنە كىرىب ات سالىستى.

(3) وكتە بىر - توڭكەرىسىندە جەڭىب شىققاننان
كەينى ۋېي سالىۋىشلار، جۇمىسىكەر تابى مەن بىرىگىب

وكتابدەن العان ولجانى سىڭىرىۋىگە كۇش سالىدى ؛
سوعىسقا باردى ؛ ۇكىمەت دۇشبانى مەن توبەلەستى ؛ كەكەس
جۇمىسنا جاقسى-جاقسى كىمىلەر شىعارىپ بەردى. بۇل
كۇرەستە ۇي سالىۋىشلاردان كوپ ەرلەر قازاعا ۇشپىرا-
دى. ۇبىراق ولاردىڭ ۇزى ولگەنى مەن ۇسى ولگەن
جون. قازىر دۇنيە بايلارىنىڭ جانا ولاردىڭ مالايلىرىدىن
اقتاردىڭ كەدەر گىمىنە قارامى تۇرمىس جاساپ جاتىرمىز ،
4) سوعىس بەن ، ساياسى جۇمىس بەن قاتار كەكەس
تۇۋىسىنان باستاپ جاڭادان ونەر كەسىپىن ۇيىمداستىرىۋى
جونىندە ۇي سالىۋىشلار ۇرى- ۇرى جۇمىستار ۇبتىرىپ
تاستادى. ەگەر بۇل جۇمىستار سەمەنت قۇيىۋىشلارغا ،
كىرىپىشىلەرگە جەكەل بولسا ، ۇي سالىۋىشلارغا قىيىن
بولدى دا جانا بولىپتا وتىر. ۇمىزدىڭ قولنىمىزغا ۇ ۇاق
قول كەسىپىنەن باسقا ، قىياناتان باسقا جانا شە كىسىز
ەگىدىكى اقى جەۋدەن باسقا تۇك تىيگەن جوقتى . ۇي
سالىۋى جۇمىسىنىڭ قاشاننان جاراتىلىسى ، ۇتۇرى وسىلاي
بولانۇن.

مىنەكى ، وسى جىلداردا وداقتىڭ سۇيەۋى مەن
ەسكى پودىرەتتىڭ ۇلگىسىنىڭ ۇبارى جوعالىپ ، جاڭادان
مەملەكەت ۇيىمداستىرىۋى جاسالىپ وتىر. اۋەلى مەملە-
كەتتى قۇرالدىندىرىۋى كامىيەتتى تۇرىندە ، ودان كەيىن

كانتور مەن تەرەست تۇرىندە جاسالدى . ولار جۇمىسقا
جاڭا ءادىس قولدانىپ ء و نى بىرىستى جاڭا باسقارىۋ
جولىن ورناتتى .

وداقتىڭ بۇل جىلدارداغى كۇرس ء و نى بىرىس
ورىندارىن بىرىكتىرىۋ ، مەملەكەت تارتىبىنە سالىۋ جانا
ۇيىمداستىرىۋ جۇمىسىن جاقسىلاندىرىۋ مەن بولدى .
قازىرگى ۇۋاقتتا ونەر كەسىب ورىندارىن ۇيىمداستىرىۋ
جونىندە كوب جەتىلگەن جەرلەرىمىز بار دەۋگە بولادى .
ۇيىمداستىرىۋىمىزدىڭ ءبىر ءتۇرى دە توڭكەرىس كۇن-
ئەرىندە دەيمىنگى پودىرەتشىكتەر بىيلەپ تۇرغانداغى
ۇيىمداستىرىۋ تۇرىندە ۇقسامايدى . وداق قازىر دە ۇى
سالىۋشىلاردىڭ اراسىنان مىڭداغان ءوندىرىس جۇمىسى-
كەرلەرىن (اكىمدەر) شىعارىپ بەرىپ وتىر . جانا جاڭا
جۇمىس ، جاڭا تۇرگە شەبەرلىگىن كورسەتىپ ، ۇۋاق
كەڭسە قىزمەتكەرلەرى مەن جۇمىسكەرلەردىڭ دۇرىس
بايلانىسىن جاساپ وتىر .

(5) ۇى سالىۋشىلار وداغى وسى جىلدارى كەڭس
جۇمىسىنىڭ قاي تۇرىندە بولسادا ، بەلسەندىلىك جاردەمىن
كورسەتە وتىرىپ ، جۇمىسكەرلەردىڭ تۇرمىسىن تۇزەۋ ،
سالت-ساناسىن كوتەرىۋ جونىندە كوب جۇمىستار انقاردى .

ول وسى ماقساتتى قورعايتۇن ورىن بولغاندقتان، جۇ -
مەسكەر كوپشىلىگىنىڭ الدىندا مىندەتمىن اتقارادى .
وسى جىلدارى جۇمىسكەرلەردىڭ جال اقمىسىن ءوسىرىۋ، ءۇي
تۇرمىسىن، ەڭبەك قورعاۋ جۇمىسىنىڭ قاۋىپسىز بولدى ءادىسىن
جانا بارلىق جۇمىس جاعدايىن جاقسىلانىدىر بۇعا قولى
جەتتى. جۇمىسكەرلەردىڭ تاماعىن جاقسىلاۋ، ازىق تۇلىگىن
جەتكىلىكتى قىلىپ جىيىناۋ جۇمىسىن وتكىزىپ وتىر .
شارت قاعاز جاساۋ ساياساتىنىڭ ارقاسى مەن جۇمىسقا
جالداناردا جۇمىسكەرلەردى قورعاۋعا جانا جۇمىستا جۇر -
گەندە ۇلكەن قورعان بولدىنا قولى جەتىپ وتىر. سول
سىياقتى جۇمىسىسىز جۇرگەن مۇشەلەردىڭ ماقساتىن دا
ستەن شىعارمايدى .

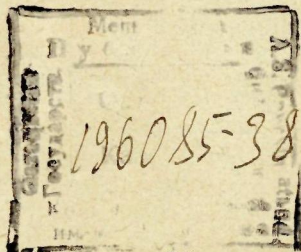
وسى جىلدارى وداعىمىز ءوسىپ ءۇي سالدىشىلاردىڭ
اراسىنان جاس بەلسەندىلەر شىعاردى. بارلىق وداق
اسىرەسە. ءوسىپ كەلە جاتقان بەلسەندىلەر تاب تارىبيەسىنە،
پىرولە تارىيات تارىبيەسىنە سۇۋساۋلى. سوندىقتان وداق
ورىندارى ءۇي سالدىشىلارعا كەسىپ بىلىمىن بەردىۋ،
ءوندىرىس اعارتىۋ جانا بەلسەندىلەردەن جەتەكشىلىك
قىزىمەتىنە كەسى دايارلاۋ جۇمىسىن جۇرگىزىپ وتىر.
وداق وسى جىلدارى مۇشەلەردىڭ بەلسەندىلىگى
مەن ءجۇرىپ جاتىر. ولارعا ارقاسىن سۇيەي وتىرىپ،

ۋوزىنىڭ مۇشەلىك جارىنا قورننان جىيىلعان اقشا مەن
جۇمىس جۇرگىزەدى. اقشا قورى دا مولايىب مۇشەلەرنىڭ
پايداسىنا تۇرلى - تۇرلى ئىستەر ئىستەۋگە مۇمكىنلىك
بولىپ وتىر.

(6) ۋوي سالىۋىشلار وداى باستاب شىققاننان
بەرى شەت جۇرتتىڭ ۋوي سالىۋىشى جۇمىسكەرلەرى
مەن جانا ولاردىڭ ۋيىمدارى مەن ئىتەرناتسىيالىق
بايلانىس جاساۋدى مىنەتتىم دەپ سانادى. باسقا جۇرتتىڭ
وداقتارى مەن بايلانىس جاسامايدىنشا ۋوز تۇسنان وىسۋگە
جانا جۇمىس ئىستەۋگە مۇمكىنە مەس. ۋبىزدىڭ وداق
قاشاندا بولسا ۋلتشىل مىنەزدەن اۋلاق. قاشاندا بولسا
كۇن باتىس ياۋرۇپا ەلىنەن تاجىرىبە الئۇدان جەرىمە -
دى - الە بولسا ۋبىزدىڭ وداق شەتتە جاتقان باۋىرلار
مەن تاجىرىبە بولمىسۇدى تىلەيدى. ۋبىراق وسى كۇنگە
دەيىن ولار مەن بايلانىس جاساسا الماي كەلدى نەگە
دەسەڭىز، شەت جۇرتتىڭ وداقتارىنىڭ باسىندا وزگە -
رىسىشلىكەر وتىرىپ (امىستىرادامشىلدار) الەب، كەڭەس
وداعى مەن شەت جۇرتتىڭ وداغىنا بايلانىس جاساتتىرعىسى
كەلمەيدى. سەبەبى، ولار توڭكەرىشىل وداقتاردى
چاقتىرمايدى. ۋوز اراسىندا كەڭەس وداغىن ەلمكتەۋشى

بولسا، قاتارلىق قۇۋىپ تاستايدى. ۋىزىدىڭ وداق بۇنداي
 مەنزىگە قارسى. ۋىزىدىڭ شىلىكەردىڭ ونىمىنا قاراماستان
 شەت جۇرتتاغى باۋدىلار مەن قاتتى بايلانىس جاساي
 الادى، جاسادىدا. تۇتقاۋ بولمىپ وتىرعان ۋىزىدىڭ شىلىكە
 باچاقتاردىڭ باسىنان اتىپ، ايتىمىسە قارسى تۇرىپ اق
 ۋىي سالماۋشى جۇمىسكەرلەر بايلانىستى جاسايدى. ۋىي
 سالماۋشى جۇمىسكەرلەر ۋىزىدىڭ شىلىكەردىڭ شىلىكە
 وتىرعان كەدەرگىسىن بۇزىپ، جوق قىلاتۇن كۇندەرى
 ازاق قالدى. سول كۇن تۇۋىسى مەن ۋىزىدىڭ ۋىي
 سالماۋشىلار بۇكىل دۇنيەجۇزىندەگى ۋىي سالماۋشىلار
 مەن قوسىلىپ، توڭكەردىشىلىك، تابىشىل نەگىزدە
 قۇرىلعان دۇنيە جۇزىنىڭ ۋىي سالماۋشىلار وداغىن
 جاسايدى.

331.88.

كىتابشانىڭ دىھىندەگى سوز باسقارى

1. ونەر كەسپىنىڭ شىخىمۇ مەن غۇي سالىۋىشلاردىڭ
غۇسۇي.
2. غۇي سالىۋىشلاردىڭ 1905 - جىلغى توڭكەردىكى
دەينىڭى غۇمىرى.
3. 1905 - جىلغى توڭكەردىن بەن غۇي سالىۋىش-
لاردىڭ العاشقى ۇيىمىداسمۇي.
4. غۇي سالىۋىشلار وداقتارىن فالاي جاسادى.
5. بۇكىل بىرەسەيدەگى غۇي سالىۋىشلار كانپەرەنسىيەسى.
6. غۇي سالىۋىشلاردىڭ تۇرمىستارىن جاقسىلاۋ جولىنداعى
كۇرەستەرى.
7. پودىرەتشىكتەردىڭ ۇيىمىدىلىغى.
8. غۇي سالىۋىشلار قوزغالىسىندا پارتيانىڭ جەتەكشىلىگى.
9. وداقتاردىڭ ويوان بولمۇي مەن قىسىم جىلدارى.
10. ۇيىمىنىڭ قايتادان قۇرالمۇي.
11. 1914 - جىلغى سوعىسقا ۇي سالىۋىشلاردىڭ قاتنىسى.
12. 1917 - جىلغى توڭكەردىن جانا غۇي سالىۋى-
شلاردىڭ غۇسۇي.